

**ΕΙΣΑΓΩΓΗ τοῦ Παύλου Καλλιγᾶ**  
στήν ἔκδοση τοῦ «Πλάτωνος ΓΟΡΓΙΑΣ» (2020)

<https://booksjournal.gr/kritikes/filosofia/3295-ritoriki-kai-ithiki>

Μία ΑΠΟ ΤΙΣ ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ δυσκολίες πού ἀντιμετωπίζουν συχνά οἱ ἀναγνώστες τῶν πλατωνικῶν διαλόγων εἶναι τό νά ἐντοπίσουν τή φωνή τοῦ ἴδιου του συγγραφέα πίσω ἀπό τίς διαθλάσεις της στά πρόσωπα πού συμμετέχουν σέ αὐτούς. Διότι, μολονότι ὁ κύριος ὁμιλητής, συνήθως ὁ Σωκράτης, ἀναμφίβολα ἐκπροσωπεῖ μία ὀπτική γωνία ἢ ὁποία ἀντιστοιχεῖ σέ στάσεις καί ἀντιλήψεις πού ὁ Πλάτων θά ἦταν διατεθειμένος νά συμμεριστεῖ, μολαταῦτα, οἱ διαφορετικές περιστάσεις, ἢ ἀκόμη καί οἱ διαφορετικοί χαρακτήρες τῶν συνομιλητῶν του, συχνά φέρνουν στήν ἐπιφάνεια καί ἄλλες πτυχές τῆς προσωπικότητάς του καί, μάλιστα, ἐνίοτε φαίνονται νά ἀντιπροσωπεύουν προσεγγίσεις μέ τίς ὁποῖες ὁ συγγραφέας νιώθει κάποια ἰδιαίτερη συγγένεια,<sup>1</sup> γί' αὐτό καί εἶναι σέ θέση νά τίς παρουσιάσει μέ ἀπαράμιλλη δύναμη καί πειστικότητα, σάν νά προέρχονται ἀπό πρόσωπα ὑπαρκτά καί οἰκεῖα, δίνοντάς μας τήν ἐντύπωση ὅτι ἀκοῦμε τή φωνή τους νά φτάνει ὡς ἐμᾶς μέ τή ζωντάνια καί τήν ἀυθεντικότητα μιᾶς προσωπικῆς κατάθεσης.

Ὅπως εἶναι γνωστό, ὁ Πλάτων οὐδέποτε ἐμφανίζεται ὡς δρῶν πρόσωπο στούς διαλόγους του, ἐνῶ τό ὄνομά του μνημονεύεται σέ αὐτούς μόνο σέ δύο περιπτώσεις, ἀπλῶς καί μόνο γιά νά δηλωθεῖ ἡ παρουσία ἢ ἡ ἀπουσία του.<sup>2</sup> Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ἡ μυστηριώδης καί φευγαλέα προσωπικότητα τοῦ «Σωκράτη» του, παρά τά σταθερά καί εὐκόλα ἀναγνωρίσιμα γνωρίσματά της, διακρίνεται ἀπό μίαν ἀνεξάντλητη ἱκανότητα προσαρμογῆς στίς ἰδιαίτερες ἀπαιτήσεις τῆς ἐκάστοτε συζήτησης, διατηρώντας ταυτόχρονα τή χαρακτηριστική της παραδοξότητα, τήν περίφημη ἀτοπίαν της, ἢ ὁποία τοῦ ἐπιτρέπει νά παρατηρεῖ τά τεκταινόμενα ἀπό μίαν ὀρισμένη ἀπόσταση. Συνάμα, ἐκπλήσσει διαρκῶς τόσο τοὺς συνομιλητές του ὅσο καί τοὺς ἀναγνώστες μέ τίς ἀπροσδόκητες καί συχνά ἀνατρεπτικές παρεμβάσεις του, οἱ ὁποῖες ὀρισμένες φορές κατευθύνουν τή συζήτηση πρὸς ἐντελῶς ἀπρόβλεπτες, ἢ ἄλλοτε ρηξικέλευθα πρωτότυπες καί καινοφανεῖς κατευθύνσεις. Αὐτή ἡ ἱκανότητα τοῦ Πλάτωνα νά ξαφνιάζει κάθε τόσο τόν ἀναγνώστη του, καθὼς τόν ὀδηγεῖ σέ ἀπρόσμενες καί, ὄχι σπάνια, ἀπόμακρες καί φαινομενικά ἀκόμη καί ἀπρόσιτες περιοχές τῆς σκέψης μέσα ἀπό ἐνίοτε περίπλοκους διαλεκτικούς δρόμους, πού ὥστόσο μοιάζουν καθόλα προσβάσιμοι καί οἰκεῖοι, εἶναι ἕνας ἀπό τοὺς παράγοντες πού δίνουν στά ἔργα του τήν ἀπαράμιλλη ζωντάνια τους καί τή συναρπαστική ἀμεσότητα, ἢ ὁποία ἔχει καθιερώσει τή διαχρονική ἐμβέλειά τους.

---

<sup>1</sup> Γιά μία ἐνδιαφέρουσα προσέγγιση τοῦ Γοργία ἀπό αὐτή τή σκοπιά, βλ. Cooper 1998, 33-4 καί 74-5.

<sup>2</sup> Ἀπολ. 34a1, 38b6, Φαίδ. 59b10.

Όλα αυτά ισχύουν, ως έναν όρισμένο βαθμό, και για τόν προκείμενο διάλογο, ό όποιος, ώστόσο, παρουσιάζει και όρισμένες άξιοσημείωτες ιδιομορφίες πού τόν κάνουν νά κατέχει έντελώς ξεχωριστή θέση στό πολυσχιδές έργο του συγγραφέα του. Πρῶτα άπ' όλα, ανάμεσα στους θεωρούμενους ως πρώιμους «σωκρατικούς» διαλόγους του —αυτούς τῶν όποιών ή συγγραφή τοποθετείται πρίν άπό εκείνην τῆς μνημειώδους Πολιτείας—, στους όποιους ή ρεαλιστική παρουσίαση προσώπων και καταστάσεων διατηρεῖ κυρίαρχη θέση και πολλές φορές καθορίζει άπόφασιστικά τήν εξέλιξη τῶν συζητήσεων, ό Γοργίας ξεχωρίζει έξαιτίας τῆς έκτασῆς του (εἶναι ό έκτενέστερος άπό όλους τους πλατωνικούς διαλόγους, άν έξαιρέσουμε τήν Πολιτεία, τόν Τίμαιο και τούς Νόμους), τῆς άριστοτεχνικά έπεξεργασμένης σπονδυλωτῆς δομῆς του, αλλά και τῆς δραματικῆς έντασης πού χαρακτηρίζει τήν αντιπαράθεση τοῦ Σωκράτη μέ τούς τρεῖς διαδοχικούς συνομιλητές μέ τούς όποιους βρίσκεται αντιμέτωπος. Οί τελευταῖοι αυτοί αντιπροσωπεύουν διαφορετικές κοινωνικές ομάδες και ιδεολογικές καταβολές, όμως οί τοποθετήσεις τους εὐθυγραμμίζονται τελικά σέ μία ένιαία προοπτική, ή όποία τους οδηγεί σέ άπευθείας σύγκρουση μέ τή φιλοσοφική στάση πού διακηρύσσει μέ έντελώς άσυνήθιστη παρηγορία ό Σωκράτης. Κατ' αυτόν τόν τρόπο, αναδεικνύεται ή ριζική αντίθεση ανάμεσα σέ δύο διαμετρικά αντιτιθέμενες αντιλήψεις όσον άφορᾷ τή θέση τοῦ ανθρώπου στήν κοινωνία, αλλά και γενικότερα στόν κόσμο, ή όποία άντανεκλάται σέ δύο διαφορετικά πρότυπα βίου, μέ άλλα λόγια σέ δύο διαφορετικές έκδοχές όσον άφορᾷ τόν τρόπο τόν όποιο μπορεῖ νά επιλέξει κανείς νά ζήσει και νά διαχειριστεῖ τή ζωή του.

Ταυτόχρονα, ή αντιμετώπιση αυτοῦ του διλήμματος μᾶς παρέχει τή δυνατότητα, για μία και ἴσως μοναδική φορά, νά διαπεράσουμε τό προκάλυμμα πού μέ τόση μαεστρία όρθώνει συνήθως μπροστά μας ό Πλάτων μέσω τῆς δραματικῆς σκηνοθεσίας τῶν άλλων διαλόγων του, ύποκρύπτοντας μέ αυτόν τόν τρόπο τίς προσωπικές του αντιδράσεις και επιλογές πίσω άπό εκείνες τῶν χαρακτήρων πού δημιουργεῖ και ζωντανεύει μπροστά στά μάτια μας, καθώς έπίσης πίσω άπό τό αἰνιγματικό προσωπεῖο τοῦ Σωκράτη. Διότι ό τελευταῖος, επικαλούμενος συνήθως τήν άθεράπευτη άγνωσία του αλλά και τήν ακατάβλητη άποφασιστικότητά του για τήν αναζήτηση μιᾶς αλήθειας πού ώστόσο μοιάζει έσαεί άπόμακρη και άπρόσιτη, μᾶς αφήνει συνήθως σέ μία κατάσταση διαρκούς άπορίας, άνήμπορους νά έξιχνιάσουμε τόν δρόμο πού θά μᾶς άπομακρύνει άπό τό άδιέξοδο στό όποιο συχνά αισθανόμαστε ότι μᾶς έχει οδηγήσει μέ τίς επίμονες έρώτησεις του. Αντιθέτως, στόν Γοργία συναντᾷμε έναν Σωκράτη ό όποιος εἶναι πρόθυμος νά καταθέσει όχι άπλῶς συγκεκριμένες άπόψεις, αλλά και όλόκληρες έπεξεργασμένες θεωρίες, καθώς έπίσης νά αναπτύξει και νά υπερασπιστεῖ μέ θέρημη και άποφασιστικότητά τίς επιλογές του όσον άφορᾷ τόν τρόπο τόν όποιο θεωρεῖ ότι εἶναι ό καλύτερος για νά ζεῖ κανείς. Παράλληλα, προβαίνει χωρίς δισταγμό σέ άποτιμήσεις ιστορικῶν περιστατικῶν, προσώπων και καταστάσεων, δίχως νά αφήνει νά διαφανεῖ τό παραμικρό ἴχνος άμφιβολίας ή άμφιταλάντευσης σχετικά μέ τήν άξία ή τήν άπαξία τους. Κατ' αυτόν τόν τρόπο, τόν

βρίσκουμε νά μᾶς παρουσιάζει μέ ἀποφασιστικότητα μία συγκεκριμένη στάση ζωῆς, ἡ ὁποία ἐπί πλέον ἐμφανίζεται νά ἐπεξηγηεῖ καί νά δικαιολογεῖ μέ σαφήνεια καί πληρότητα τή στάση τήν ὁποία κράτησε ὁ ἴδιος ἕως τήν ὑστατη φάση τῆς ζωῆς του, ὅταν βρέθηκε κατηγορούμενος μπροστά στά ὄργανα τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας, μέ ἀποτέλεσμα τήν καταδίκη του καί, ἐν τέλει, τήν ἐκτέλεσή του. Τό σκεπτικό τό ὁποῖο ὀδήγησε σέ αὐτή τή δραματική κατάληξη, καί τό ὁποῖο κάπως συγκαλυμμένα καί μᾶλλον ὑπαινικτικά διαπνέει τήν *Ἀπολογία* καί τόν *Κρίτωνα*, ἐκτίθεται ἐδῶ μέ ἀπαράμιλλη ἐνάργεια καί σιγουριά, φέρνοντας στήν ἐπιφάνεια τίς θεμελιώδεις καί ἀνυπέρβλητες διαφορές οἱ ὁποῖες ὀδήγησαν σέ σύγκρουση τόν ἀνυποχώρητα ἀσυμβίβαστο φιλόσοφο μέ τήν διεπόμενη ἀπό σκοπιμότητες καί ὑποκρισία πολιτική ζωή τῆς πόλης πού τόν φιλοξένησε σέ ὅλη τή ζωή του. Διότι στόν *Γοργία* τά διλήμματα δέν τίθενται πιά ἀπό τόν Σωκράτη στό πρακτικό ἐπίπεδο τῶν ἀτομικῶν του ἐπιλογῶν ἀπέναντι στά συγκεκριμένα γεγονότα τά ὁποῖα σχετίζονταν μέ τήν καταδίκη του, ἀλλά προσλαμβάνουν τόν γενικότερο θεωρητικό χαρακτήρα τῆς ἐπιλογῆς ἀνάμεσα σέ δύο διαμετρικά ἀντιτιθέμενους τρόπους ζωῆς, καί ἀξιολογοῦνται μέ κριτήριο ὄχι τήν ἀπλή συνέπειά τους μέ τή στάση πού εἶχε ἀκολουθήσει ὁ ἴδιος στήν προηγούμενη ζωή του, ἀλλά μέ γνώμονα τήν ἐπίτευξη ἑνός καθολικότερου στόχου, αὐτοῦ τῆς ἀληθινῆς εὐτυχίας (ἤ, ἀλλιῶς, τῆς εὐδαιμονίας), ἡ ὁποία εἶχε καθιερωθεῖ στή συνείδηση τῶν συγχρόνων του ὡς ἡ ὑπέρτατη ἐπιδίωξη κάθε ἐχέφρονος ἀτόμου, στόν βαθμό πού αὐτή ἀνταποκρίνεται πρὸς τή βαθύτερη προσδοκία του νά ζήσει κάποιες ὅσο γίνεται καλύτερα. Ἡ προσπάθεια αὐτή, νά ἀποκαλυφθοῦν τά βαθύτερα κίνητρα πού καθοδήγησαν τόν Σωκράτη στίς ἐπιλογές του καί τόν ὤθησαν νά ἀκολουθήσει τόν φιλοσοφικό βίο μέ κάθε κόστος σέ ὅλη τή διάρκεια τῆς ζωῆς του, κάνει ὅμως τελικά τόν Πλάτωνα νά ἀναγκαστεῖ νά ἀποκαλύψει καί αὐτός τίς ἐσωτερικές συγκρούσεις οἱ ὁποῖες τόν ἔφεραν στόν δρόμο τῆς φιλοσοφικῆς ἔρευνας, ἀφοῦ πρῶτα τόν ὑποχρέωσαν νά ἐγκαταλείψει τίς ὅποιες φιλοδοξίες ἔτρεφε, ὅπως κάθε καλλιεργημένος Ἀθηναῖος πού ἀνήκε στή δική του κοινωνική τάξη, γιά συμμετοχή καί ἀνάδειξη στόν χῶρο τῆς πολιτικῆς δράσης.

Ἔχουμε τήν τύχη νά διαθέτουμε σήμερα μία μοναδικῆς σημασίας μαρτυρία, προερχόμενη ἀπό τό χέρι τοῦ ἴδιου του σύγγραφέα,<sup>3</sup> ὅπου καταγράφονται μέ ἐντελῶς διαφορετικό τρόπο, ἀλλά μέ ἀνυπέρβλητη ἀμεσότητα καί ἀκρίβεια, οἱ ἐσωτερικές συγκρούσεις οἱ ὁποῖες τόν κατέτρυχαν λίγο πρῖν καί, κυρίως, ἀμέσως μετά τόν θάνατο τοῦ ἀγαπημένου του δασκάλου, κατά τήν περίοδο πού μεσολάβησε ἕως τό πρῶτο ταξίδι του στή Σικελία, τό 387 π.Χ., σέ ἡλικία σαράντα ἐτῶν:

---

<sup>3</sup> Ἐφόσον δεχτοῦμε ὅτι ἡ συγκεκριμένη Ἐπιστολή εἶναι αὐθεντική, τουλάχιστον ὡς πρὸς τό ἱστορικό της μέρος. Οἱ νεότερες ἀπόψεις τῶν ειδικῶν μελετητῶν γύρω ἀπό αὐτό τό ζήτημα ἐμφανίζονται διχασμένες, ἂν καί ἡ γενικότερη τάση εἶναι νά ἀναγνωριστεῖ ἡ ἱστορική ἀξιοπιστία τῶν μαρτυριῶν πού περιέχονται σέ αὐτήν.

«Όταν κάποτε ήμουν νέος, μου συνέβη τό ἴδιο ἀκριβῶς ὅπως σέ πολλούς ἄλλους: ἀποφάσισα, εὐθύς μόλις θά γινόμουν κύριος του ἑαυτοῦ μου, νά μπῶ στήν πολιτική. Τότε λοιπόν βρέθηκα ἀντιμέτωπος μέ τά ἐξῆς γεγονότα: ὡς ἐπακόλουθό της γενικῆς κατακραυγῆς ἐναντίον τοῦ τότε πολιτεύματος, ἐπῆλθε μεταπολίτευση, καί ἐπικεφαλῆς του νέου καθεστῶτος ἀνέλαβαν πενήντα ἕνας ἀρχηγοί, ἕνδεκα μέσα στήν πόλη, δέκα στόν Πειραιά [...], ἐνῶ τριάντα ἔγιναν ἀνώτατοι ἄρχοντες μέ ἀπόλυτες ἐξουσίες. Μερικοί τώρα ἀπό αὐτούς ἔτυχε νά εἶναι συγγενεῖς καί γνωστοί μου, κι ἔτσι παρευθύς μέ κάλεσαν νά λάβω μέρος σέ κάτι πού ἔμοιαζε πῶς ἦταν σωστό. Καί τότε μου συνέβη κάτι διόλου παράξενο, ἄν λάβει κανεῖς ὑπόψη του τό νεαρό της ἡλικίας μου: πίστεψα δηλαδή πῶς αὐτοί θά ὀδηγήσουν τήν πόλη ἀπό μιᾶ ζωῆ πού ἦταν ἄδικη σέ ἕναν δίκαιο τρόπο ζωῆς, καί ὅτι θά ἀσκήσουν τήν ἐξουσία μέ αὐτόν τόν τρόπο. Τούς παρακολουθοῦσα λοιπόν μέ μεγάλη προσοχή γιά νά δῶ τί θά κάνουν. Καί εἶδα ὅτι μέσα σέ λίγο χρόνο οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι ἔκαναν τό προηγούμενο πολίτευμα νά μοιάζει μέ χρυσάφι: ἐκτός ἀπό ὅλα τά ἄλλα, ἔστειλαν τόν ἡλικιωμένο φίλο μου, τόν Σωκράτη — γιά τόν ὁποῖο δέν θά δίσταζα νά πῶ ὅτι ὑπῆρξε ὁ δικαιότερος ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς του —, νά συλλάβει μαζί μέ ἄλλους ἕναν συμπολίτη μας καί νά τόν ὀδηγήσει μέ τή βία στόν θάνατο, ὥστε ἔτσι νά τόν κάνουν συμμετοχο στίς πράξεις τους εἴτε τό ἤθελε εἴτε ὄχι. Ἐκεῖνος ὁμως ἀρνήθηκε νά ὑπακούσει, καί προτίμησε νά διακινδυνεύσει νά πάθει ὅτιδήποτε παρά νά γίνει συνεργός τους σέ ἀνόσιες πράξεις. Ἐγώ τά παρατηροῦσα ὅλα αὐτά, καθῶς καί ἄλλα παρόμοια καί διόλου ἀσήμαντα, ὅποτε ἐνίωσα ἀγανάκτηση καί ἀποτραβήχτηκα ἀπό ὅσα κακά συνέβαιναν τότε. Ὅχι πολύ ἀργότερα, ἀνατράπηκε ἡ κυβέρνηση τῶν Τριάκοντα καί γενικά τό πολίτευμα ἐκεῖνο. Ὅποτε λοιπόν καί πάλι, ἄν καί κάπως λιγότερο ἔντονα, μέ προσεῖλκε πάντως ἡ ἐπιθυμία νά ἀσχοληθῶ μέ τά κοινά καί νά πολιτευθῶ. Ἐτσι ὁμως, ὅπως ἦταν ταραγμένα τά πράγματα τότε, συνέβαιναν πολλά πού θά μποροῦσαν νά προκαλέσουν σέ κάποιον ἀγανάκτηση, καθῶς δέν εἶναι παράξενο σέ πολιτικές μεταβολές οἱ ἀντεκδικήσεις ὀρισμένων ἐναντίον τῶν ἀντιπάλων τους νά ξεπερνοῦν τά ὅρια. Μολοντοῦτο, οἱ πολιτικοί ἐξόριστοι πού ἐπέστρεψαν τότε ἀπό τήν ἐξορία ἔδειξαν, ὡς ἐπί τό πλεῖστον, μεγάλη μετριοπάθεια. Τό ἔφερε ὁμως ἡ τύχη καί ὀρισμένοι πού εἶχαν πολιτική ἐπιρροή κατήγγειλαν τόν φίλο μου τόν Σωκράτη καί τόν ὀδήγησαν στό δικαστήριο, κατηγορώντας τον γιά τό πιό ἀνόσιο καί τό πιό ἀταιρίαστο γιά ἐκεῖνον πράγμα: τοῦ ἄσκησαν δίωξη γιά ἀσέβεια, καί οἱ ἄλλοι τόν καταδίκασαν καί τόν θανάτωσαν, ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος εἶχε ἀρνηθεῖ τότε νά συμμετάσχει στήν ἀνόσια δίωξη ἐναντίον ἑνός ἀπό τους φίλους τους πού ἦταν καταδικώμενος, ὅταν οἱ ἴδιοι δυστυχοῦσαν στήν ἐξορία. Καθῶς λοιπόν τά παρατηροῦσα αὐτά καί τούς ἄνθρώπους πού ἀσχολοῦνται μέ τήν πολιτική, ἀλλά καί τούς νόμους καί τίς πολιτικές συνήθειες, ὅσο περισσότερο τά συλλογιζόμουν αὐτά ἐνόσω προχωροῦσα στήν ἡλικία, τόσο πιό δύσκολο μου φαινόταν νά διαχειρίζεται κανεῖς σωστά τήν πολιτική ἐξουσία. [...] Ἐτσι, ἐνῶ ἀρχικά ἤμουν γεμάτος ὀρμή, ὅσο τά παρατηροῦσα ὅλα αὐτά καί τά ἔβλεπα νά γίνονται ἄνω κάτω, ἔφτασα στό τέλος νά νιώ-

θω ἴλιγγο. Καί ναί μὲν δὲν ἔπαψα νὰ ἐξετάζω μὲ ποιόν τρόπο ἄραγε θὰ μπορούσαν ὅλα αὐτά, ἀλλὰ καί τό πολιτικό σύστημα γενικότερα, νὰ γίνουν καλύτερα, ὅμως γιά πολιτική δράση περίμενα τήν κατάλληλη εὐκαιρία. Στό τέλος, κατάλαβα ὅτι καμιά ἀπό τίς σύγχρονες πόλεις δὲν κυβερνιέται σωστά, ἐπειδή ἡ νομοθεσία τους βρίσκεται σέ μία κατάσταση πού μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς ἀθεράπευτη, ἐκτός ἂν μεσολαβήσει κάποια ἀξιοθαύμαστη προεργασία συνοδευόμενη ἀπό ἐξαιρετική τύχη. Ἔτσι ὑποχρεώθηκα νὰ στραφῶ στά λόγια ὥστε νὰ ἐπαινῶ τήν ἀληθινή φιλοσοφία καί νὰ λέω ὅτι μόνο μέσα ἀπό αὐτήν εἶναι δυνατόν νὰ δεῖ κανείς τί εἶναι τό δίκαιο σέ κάθε περίπτωση, στόν δημόσιο καί στόν ἰδιωτικό βίον. Καί ὅτι ἐπομένως οἱ γενιές τῶν ἀνθρώπων δὲν θὰ πάψουν νὰ ὑποφέρουν, ὡσότου ἢ ἐκεῖνοι πού φιλοσοφοῦν σωστά καί γνήσια καταλάβουν τήν πολιτική ἐξουσία, ἢ ἀλλιῶς ἂν, χάρη σέ κάποια θεϊκή συγκυρία, οἱ πολίτικοι ἡγέτες φιλοσοφήσουν ἀληθινά». (Επιστ. Ζ' 324b-326b)

Δέν εἶναι παράξενο ὅτι στή νεότερη ἔρευνα θεωρεῖται ὡς δεδομένη ἡ σχέση τῆς συγγραφῆς τοῦ *Γοργία* μέ τά γεγονότα καί τίς ψυχολογικές μεταπτώσεις πού ἐξιστοροῦνται στήν περικοπή αὐτή τῆς Ἐπιστολῆς.<sup>4</sup> Τοῦτο βέβαια θέτει ὀρισμένα ζητήματα πού σχετίζονται μέ τή χρονολογία τῆς συγγραφῆς τοῦ διαλόγου, τά ὁποῖα θὰ συζητηθοῦν στή συνέχεια. Ὅμως τό πιό σημαντικό εἶναι ὅτι μᾶς ἀποκαλύπτει μέ λεπτομέρειες τήν ἐσωτερική ψυχολογική διάσταση τῆς ρήξης ἢ ὁποῖα ὤθησε τόν Πλάτωνα στήν ἐνασχόλησή του μέ τή φιλοσοφία, καί τῆς ὁποίας ἡ ἔνταση διατρέχει ἐκτοτε ὀλόκληρο τό φιλοσοφικό του ἔργο ἐνῶ ἄφησε ἀνεξίτηλα σημάδια στίς πιό κορυφαῖες ἐκφάνσεις του. Διότι εἶναι σαφές πῶς ἡ ἐπιθυμία του νὰ παρέμβει στήν πολιτική πραγματικότητα τῆς ἐποχῆς του παρέμεινε ἀσίγαστη καί καθοριστική γιά τή διαμόρφωση τῆς σκέψης του ὡς τό τέλος τῆς ζωῆς του. Μποροῦμε συνεπῶς νὰ πούμε ὅτι ὁ Γοργίας μᾶς παρέχει τή δυνατότητα νὰ διακρίνουμε, πίσω ἀπό τό προσωπεῖο τοῦ κάπως ἀσυνήθιστα ἀποφασιστικοῦ καί μαχητικοῦ Σωκράτη, νὰ διαγράφεται ἡ μορφή τοῦ ἴδιου του Πλάτωνα, καθῶς μᾶς προσκαλεῖ σέ μία ἐκ βάθρων ἀναθεώρηση ὅλων τῶν πολιτικῶν ἐπιλογῶν καί τῶν βασικῶν ἠθικῶν ἀρχῶν οἱ ὁποῖες διέπουν τήν κοινωνική συμβίωση τῶν ἀνθρώπων.

Τό θέμα τοῦ διαλόγου, ὅπως ἀποτυπώνεται καί στόν (ἀλεξανδρινῆς προέλευσης) ὑπότιτλο πού ἀναγράφουν τά μεσαιωνικά χειρόγραφα πού παραδίδουν τό κείμενο, ἀλλά καί ἡ καταγραφή στόν κατάλογο τῶν ἔργων τοῦ Πλάτωνα τήν ὁποῖα μᾶς παραδίδει ὁ Διογένης Λαέρτιος (III 59), εἶναι *περί ῥητορικῆς*. Καί πράγματι, στό πρῶτο μέρος του, ἡ συζήτηση ἀνάμεσα στόν Σωκράτη καί τόν Γοργία ἔχει ὡς ἀντικείμενό της τά βασικά χαρακτηριστικά καί τό ἔργο πού καλεῖται νὰ ἐπιτελέσει ἡ συγκεκριμένη τεχνική διαχείρισης τοῦ λόγου. Ἡ ἐπιλογή αὐτοῦ του θέματος, ὅμως, δὲν εἶναι καθόλου τυχαία, ὅπως οὔτε καί ἡ παρουσία ὡς ἀρχικοῦ συνομιλητῆ τοῦ Σωκράτη τοῦ διασημότερου ἀπό τούς ρητοροδι-

<sup>4</sup> Βλ. ἐνδεικτικά Dodds 31.

δασκάλους τῆς ἐποχῆς, δεδομένου ὅτι κατά τή συγκεκριμένη ἱστορική περίοδο τό ζήτημα τῆς ρητορικής παρουσίαζε γιά τόν συγγραφέα ἐντελῶς ξεχωριστό ἐνδιαφέρον.

Διότι, πρῶτον, ἡ ρητορική, ὅπως καί ἡ ποίηση, εἶχε συντελέσει ἀποφασιστικά στή διαμόρφωση τῆς κοινῆς γνώμης κατά τρόπο πού ὀδήγησε στή μοιραία καταδίκη τοῦ Σωκράτη, μέ κύριους ἐκπροσώπους της τόν Μέλητο καί τόν Λύκωνα (βλ. *Ἀπολ.* 23a4-6), ἀλλά ἐξακολούθησε νά τό ἐπιχειρεῖ καί ἀργότερα, μέ ἔργα ὅπως ἡ *Κατηγορία Σωκράτους* τοῦ Πολυκράτη.<sup>5</sup> Ἦταν λοιπόν φυσικό ὁ Πλάτων νά τήν θεωρήσει ὡς ἕνα ἐξαιρετικά ἐπικίνδυνο ὄπλο τό ὁποῖο μποροῦσε νά ἔχει καταστρεπτικές συνέπειες στά χέρια ἀνθρώπων πού δέν θά διέθεταν τήν ἀπαιτούμενη γνώση ἢ παιδεία καί θά ἐνεργοῦσαν παρακινούμενοι ἀπό κακεντρέχεια ἢ ὑστεροβουλία.

Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ἡ διαφορὰ μεταξύ της ρητορικῆς καί τῆς φιλοσοφίας δέν ἦταν κατά τήν ἐποχή ἐκείνη καθόλου δεδομένη. Ἀκόμη καί ἕνας καθιερωμένος διδάσκαλος τῆς ρητορικῆς ὅπως ὁ Ἰσοκράτης μποροῦσε νά ὀνομάζει τή δική του ἐκδοχή τῆς ρητορικῆς τεχνικῆς τήν ὁποία δίδασκε ὡς *φιλοσοφίαν*.<sup>6</sup> Ἦταν ἐπομένως ἀπαραίτητο γιά τόν Πλάτωνα νά ἀποσαφηνίσει τή ριζική διαφοροποίησή του ἀπό τέτοιου εἴδους δραστηριότητες, ὀριοθετώντας τή ρητορική καί ὑποδεικνύοντας μέ ἀκρίβεια τίς οὐσιαστικές διαφορές πού τήν διαχωρίζουν ἀπό τή φιλοσοφία, ὅπως ὁ ἴδιος τήν ἀντιλαμβάνοταν καί τήν δίδασκε στή δική του σχολή, ὅπου ὡς βασικό ἐκπαιδευτικό καί ἀναλυτικό ἐργαλεῖο ἐχρησιμοποιεῖτο πλέον ἡ διαλεκτική.

Τέλος, ἡ ρητορική δέν ἦταν τότε, ὅπως εἶναι σήμερα, ἕνα ἀπλό φιλολογικό εἶδος, ἀλλά τό βασικό ἐργαλεῖο κατά τήν ἄσκηση τῆς πολιτικῆς. Σέ ἕνα δημοκρατικό καθεστῶς ὅπως αὐτό τῆς Ἀθήνας, ἡ ρητορική ἱκανότητα ἀποτελοῦσε ἰσχυρότατο ὄπλο στά χέρια ἑνός πολιτικοῦ, προκειμένου αὐτός νά διαμηνύσει ἢ καί νά ἐπιβάλει τίς ἀπόψεις του στίς λαϊκές συνελεύσεις ὅπου παίρνονταν οἱ βασικές πολιτικές ἀποφάσεις, γιά νά ὑπερασπιστεῖ τίς ἐπιλογές του ἢ γιά νά ἐπιτεθεῖ στούς ἀντιπάλους του. Ἡ δύναμή της μάλιστα αὐξανόταν σταθερά σέ ὅλη τήν κλασική περίοδο ὡστόσο, κατά τόν τέταρτο αἰῶνα, ῥήτορες ὅπως ὁ Ἰσοκράτης, ὁ Δημοσθένης καί ὁ Αἰσχίνης ἔφτασαν νά κυριαρχοῦν ἀπόλυτα στήν πολιτική σκηνή τῆς πόλης. Ἐπομένως, ἡ ἐξέταση τῆς ρητορικῆς καί τῶν δυνατοτήτων της ἦταν εὐλογο νά ἐμφανίζεται ὡς ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιά τή μελέτη τῆς ἀσκούμενης πολιτικῆς πρακτικῆς καί γιά τήν κατανόηση τῆς παθογένειάς της.

---

<sup>5</sup> Ἡ ἀκριβής σχέση τοῦ συγκεκριμένου ἔργου μέ τόν *Γοργία* παραμένει ἀμφισβητούμενη (βλ. Dodds 28-9), ὁμως τοῦτο ὅπωςδήποτε συνετέλεσε γενικότερα στήν ἀνάπτυξη τοῦ γραμματικῆς εἴδους τῶν Σωκρατικῶν λόγων, πού ἀποσκοποῦσαν νά ἀποκαταστήσουν τή φήμη τοῦ φιλοσόφου ὡς προτύπου ἠθικῆς συμπεριφορᾶς: βλ. ἐνδεικτικά Ξενοφ., *Ἀπομν.* 11-2.

<sup>6</sup> Βλ. Ἰσοκρ., *Π. ἀντιδ.* 183, 186-7, Νίκ. 1, καί Cooper 2004, 71-7.

Πράγματι, ήδη κατά την αρχαιότητα είχε γίνει αντιληπτό ότι οι βλέψεις και η στόχευση του *Γοργία* εκτείνονται πολύ πέραν του θέματος της ρητορικής, ή φύση της οποίας αποτελεί απλώς το έναυσμα που οδηγεί στην πραγμάτευση των βασικών προβλημάτων τα οποία απασχολούσαν τον συγγραφέα, και που δεν είναι άλλα από την ηθική θεμελίωση της πολιτικής πρακτικής και η μέ βάση αυτήν συγκρότηση του τρόπου ζωής του ατόμου έτσι ώστε τούτη να συνεισφέρει στην αληθινή του ευτυχία. Για παράδειγμα, ο Νεοπλατωνικός υπομνηματιστής του έργου, ο Όλυμπιόδωρος, αναφέρει πώς ο σκοπός του έργου είναι περί των αρχών των ηθικών διαλεχθῆναι των φερουσῶν ἡμᾶς ἐπὶ τὴν πολιτικὴν εὐδαιμονίαν (Prooem. 4, 3.18-20). Η εκτίμηση αυτή είχε ως συνέπεια να τοποθετηθεῖ ο συγκεκριμένος διάλογος σε μία από τις πρώτες βαθμίδες του προγράμματος σπουδῶν που ακολουθούσαν οι σχολές της ὕστερης αρχαιότητας, δεδομένου ότι η πολιτική ευδαιμονία και οι συναρτημένες μέ αυτήν «πολιτικές ἀρετές» ἐθεωροῦντο τότε ως ἡ κατώτερη βαθμίδα μιᾶς ἱεραρχίας ἀρετῶν, οι ὁποῖες ὀδηγοῦσαν σταδιακά πρὸς τις ἀνώτερες και περισσότερες θεωρητικές, ὡστόσο ἐπιτευχθεῖ ὁ ὑπέρτατος στόχος τῆς κατὰ τὸ δυνατόν ἐξομοίωσης μέ τὸ θεῖο.<sup>7</sup>

Ἡ ἴδια ἡ ἔκταση τοῦ ἔργου, ἡ φιλοδοξία τοῦ προγράμματός του, ἀλλά και ἡ μαεστρία που φανερώνει ὁ συγγραφέας του κατὰ τὴν παρουσίαση και τὴ διαχείριση τῶν προσώπων τὰ ὁποῖα παίρνουν μέρος στή συζήτηση, καθὼς ἐπίσης ἡ δεινότητα που ἐπιδεικνύει μέ τὸ πῶς χειρίζεται τις ἐναλλαγές τοῦ ὕφους, τοῦ ρυθμοῦ και τοῦ «ὑφους» τῆς γραφῆς του, συνηγοροῦν ὅτι πρόκειται γιὰ ἔργο σχετικῆς ὠριμότητας τοῦ Πλάτωνα, ὁ ὁποῖος ὁμως κοιτάζει, τρόπον τινά, πρὸς τὸ παρελθόν, ἀνασκοπώντας και ἀξιοποιώντας στο ἔπακρο τὰ ἐπιτεύγματα τῆς πρώιμης «σωκρατικῆς» φάσης τῆς παραγωγῆς του, ὅπως ἀντίστοιχα ὁ Μένων, μέ τὸν ὁποῖο τὸν συνδέουν σημαντικές θεματολογικές συνάψεις ἀλλά και ἀξιόπρόσεκτες ἀντιθέσεις, κοιτάζει πρὸς τὸ μέλλον, ἀφήνοντας ἔτσι γιὰ πάντα πίσω του τὴν καθαρὰ ἀπορητική φάση τῆς σωκρατικῆς διδασκαλίας και διανοίγοντας νέες προοπτικές ἔρευνας και διδασκαλίας. Οἱ δύο αὐτοὶ διάλογοι, ἐνδεχομένως μέ τὴν προσθήκη τοῦ *Μενεξένου*, μοιάζει σάν νά ὀλοκληρῶνουν τὴν «σωκρατική» και καθαρῶς «ἀθηναϊοκεντρική» περίοδο τῆς διδασκαλίας τοῦ Πλάτωνα, και νά προετοιμάζουν τὴ μετεξέλιξή της στήν πολὺ εὐρύτερης ἐμβέλειας και ἀκόμη πιὸ φιλόδοξη μεταγενέστερη φάση τῆς φιλοσοφίας του, ἡ ὁποῖα πλέον ἀποσκοπεῖ στήν ἀναμόρφωση και τὸν ἐπαναπροσδιορισμό τοῦ τρόπου ζωῆς γενικὰ ὄλων τῶν ἀνθρώπων μέ βάση μία ριζική ἀναδιάρθρωση και ἐπαναξιολόγηση ὅλης τῆς πραγματικότητας.

---

<sup>7</sup> Βλ. O'Meara 62-5.

## Η δραματική σκηνοθεσία και η διάρθρωση του διαλόγου.

Ο Γοργίας είναι γραμμένος, όπως και οι περισσότεροι από τους πρώιμους πλατωνικούς διαλόγους, σε άπλη δραματική μορφή, όπου τά λεγόμενα του κάθε όμιλητή παρουσιάζονται διαδοχικά μετά από τήν ένδειξη του ονόματός του. Αυτός ήταν ο παραδεδομένος τρόπος καταγραφής διαφόρων έργων μέ δραματικό χαρακτήρα, και ιδιαίτερα τών *μίμων*, τών σύντομων και συνήθως ολιγοπρόσωπων δραματοποιημάτων μέ κωμικό, κατά κανόνα, περιεχόμενο, τά όποια είχαν γίνει πολύ δημοφιλή στήν περίοδο εκείνη όχι μόνο στήν Αθήνα, αλλά ακόμη περισσότερο στή Σικελία, όπου διέπρεψαν οι πιό γνωστοί συγγραφείς του είδους, ο Επίχαρμος και ο Σώφρων.<sup>8</sup> Η συγκεκριμένη λογοτεχνική μορφή, ώστόσο, δέν αφήνει μεγάλα περιθώρια, όπως τό κάνουν οι λεγόμενοι αφηγηματικοί διάλογοι, για τήν παροχή πληροφοριών σχετικά μέ τό πλαίσιο διεξαγωγής του διαλόγου, για τίς σχέσεις και τόν χαρακτήρα τών προσώπων πού παίρνουν μέρος, καθώς συμβαίνει μέ τίς υπέροχες εισαγωγικές σκηνές διαλόγων όπως είναι ο *Χαρμίδης*, ο *Πρωταγόρας*, τό *Συμπόσιο*, ο *Φαίδων* και ο *Φαίδρος*.

Από τίς λιγοστές ένδείξεις πού μπορούμε νά άντλήσουμε από τά λεγόμενα τών όμιλητών, προκύπτει ότι ή συζήτηση διεξάγεται άμέσως μετά από τήν όμιλία πού είχε παρουσιάσει ο Γοργίας ένώπιον κοινού, τό όποιο έξακολουθεί νά είναι παρόν και νά παρακολουθεί μέ ένδιαφέρον τήν εξέλιξη του διαλόγου, κάθε τόσο θορυβώντας και παροτρύνοντας έτσι τούς συνομιλητές νά συνεχίσουν (458c3-5). Ο χώρος όπου διεξάγεται ή συζήτηση θά πρέπει νά είναι διαφορετικός από τήν οικία του Καλλικλή για τήν όποία κάνει λόγο ο ίδιος (447b7-8), έτσι ώστε νά έχει νόημα ή πρόσκληση τήν όποία απευθύνει προς τόν Σωκράτη και τόν Χαιρεφώντα, νά περάσουν από εκεί κάποιαν άλλη φορά προκειμένου νά ακούσουν τόν Γοργία νά όμιλεί. Φαίνεται πιθανότερο ότι πρόκειται για κάποιον δημόσιο χώρο, πιθανότατα κλειστό (βλ. τό ένδον στό 447c7 και στό 455c6), όπως ήταν, λ.χ., τό περίφημο Ωδείο του Περικλή, ένα από τά έμβληματικά κτίρια δημοσίων έκδηλώσεων, πού βρισκόταν κοντά στό αρχαίο θέατρο του Διονύσου στή νότια κλιτύ της Ακρόπολης τών Αθηνών, στήν περιοχή όπου ύπήρχαν και τά μνημεία τά όποια μνημονεύονται στό 472a7-b2, και τό όποιο συνδεόταν μέ έκδηλώσεις πού γίνονταν στό ευρύτερο πλαίσιο τής γιορτής τών Παναθηναίων. Έτσι θά μπορούσε νά εξηγηθεί καλύτερα και ή καθυστερημένη άφιξη του Σωκράτη και του Χαιρεφώντα, οι όποιοι δηλώνουν στήν αρχή ότι ήρθαν από τήν αγορά, δηλαδή από τήν άλλη πλευρά του λόφου της Ακρόπολης.

---

<sup>8</sup> Κατά τήν αρχαιότητα, ύπήρχε ή φήμη ότι ο Πλάτων είχε μεταχειριστεί τούς συγγραφείς αυτούς ως πρότυπά του κατά τή διάπλαση της μορφής τών σωκρατικών του διαλόγων: βλ. Διογ. Λ. III17-18. Φυσικά, μία τέτοια θεωρία άγνοεί τήν παράδοση τών «σωκρατικών διαλόγων» πού είχε αναπτυχθεί από άλλα μέλη του σωκρατικού κύκλου, όπως ο Αντισθένης, ο Αισχίνης ο Σφήτιος, ο Εύκλειδης ο Μεγαρεύς, ο Φαίδων ο Ηλείος και άλλοι, οι όποιοι τούς είχαν καθιερώσει ως λογοτεχνικό είδος πριν ακόμη ο Πλάτων ξεκινήσει τή δική του συγγραφική δράση.



Ἡ συζήτηση ἐκτυλίσσεται σέ τρεῖς διαδοχικές φάσεις, πού ὀρίζονται ἀπό τούς τρεῖς διαφορετικούς συνομιλητές μέ τούς ὁποίους βρίσκεται κάθε φορά ἀντιμέτωπος ὁ Σωκράτης. Ὡστόσο, ἡ ἐνότητα τοῦ διαλόγου διασφαλίζεται ἀπό τό γεγονός ὅτι οἱ ὁμιλητές ἔρχονται νά ὑποκαταστήσουν ὁ ἕνας τόν ἄλλον σέ μία προσπάθεια νά εἰσχωρήσουν ὅλο καί περισσότερο στό ὑπό συζήτηση θέμα, ἀποκαλύπτοντας κάθε φορά ὅλο καί βαθύτερα στρώματα ἀντιλήψεων καί προϋποθέσεων οἱ ὁποῖες ὑπόκεινται στίς θέσεις πού ἐκτίθενται, παραμερίζοντας ταυτόχρονα τούς ὁποίους ἐνδοιασμούς τους<sup>9</sup> στό νά διατυπώσουν τίς πῖο ἐνδόμυχες σκέψεις καί ἐπιδιώξεις τους, ὡστόσο τελικά, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Σωκράτης, ὁ Καλλικλῆς ἀναγκάζεται νά φτάσει στό σημεῖο «νά ἐκφράσει μέ σαφήνεια αὐτά πού ἄλλοι σκέφτονται ἄλλα δέν τολμοῦν νά ποῦν» (492d2-3).

Μετά ἀπό ἕναν σχετικά σύντομο πρόλογο (447a1-449a2), στό πρῶτο του ἐπεισόδιο (449a2-461b1) ὁ διάλογος διεξάγεται μεταξύ του Σωκράτη καί τοῦ Γοργία, καί ἔχει τά ἐξωτερικά τυπικά γνωρίσματα πού συναντοῦμε καί σέ ἄλλους «σωκρατικούς» διαλόγους, ὅπου ὁ Σωκράτης συνομιλῶντας μέ κάποιον ὁ ὁποῖος φέρεται ὡς «εἰδήμων» σέ ὀρισμένο τομέα, τοῦ ὑποβάλλει ἐρωτήσεις σχετικά εἴτε μέ τόν χαρακτήρα καί τίς ἐπιδιώξεις τῆς ἴδιας τῆς τέχνης του (ὅπως γίνεται, λ.χ., στον Ἴωνα, τόν Πρωταγόρα καί τόν Εὐθύδημο), εἴτε μέ τή φύση τοῦ ἀντικείμενου τό ὁποῖο ἐκείνη πραγματεύεται (ὅπως, λ.χ., στόν Λάχητα καί τόν Εὐθύφρονα), καί οἱ ὁποῖες, κατά κανόνα, παίρνουν τήν τυπική μορφή τοῦ κλασσικοῦ ἐρωτήματος «τί ἐστίν X;».<sup>10</sup> Ὁ ἰσχυρισμός ἐκ μέρους τοῦ Γοργία ὅτι, ἐκτός ἀπό τίς τεχνικές γνώσεις πού ἀφοροῦν τή χρήση τοῦ λόγου, ὁ ρήτορας εἶναι σέ θέση νά παράσχει στούς μαθητές του καί γνώσεις ὅσον ἀφορᾷ τό τί εἶναι δίκαιο καί τί ἄδικο, τόν κάνει νά περιπέσει σέ ἀσυνέπεια, ὅποτε καί ἀναλαμβάνει ὁ Πῶλος νά διασώσει τήν τιμή τοῦ δασκάλου του.

Ὁ Σωκράτης ἐκθέτει τή δική του ἄποψη σχετικά μέ τόν χαρακτήρα τῆς ρητορικῆς ὡς «κολακείας», καί ἔτσι ἐμπλέκει τόν Πῶλο σέ μία σειρά ἀπό διαλεκτικά ἐπιχειρήματα, τά ὁποῖα τόν ὑποχρεώνουν τελικά νά παραδεχτεῖ, ἀντίθετα πρὸς τήν ἀρχική τοποθέτησή του, ὅτι τό νά ἀδικεῖται κανεῖς εἶναι προτιμότερο ἀπό τό νά ἀδικεῖ, καί ὅτι ἡ τιμωρία γιά μία ἀδικία εἶναι κάτι πού θά πρέπει νά τό ἐπιζητεῖ ὁ ἴδιος αὐτός πού τήν ἔχει διαπραξέει (461 b2- 481 b4).

Ἡ ἐξωφρενικότητα αὐτῶν τῶν συμπερασμάτων φέρνει στή συζήτηση τόν Καλλικλῆ, ὁ ὁποῖος, μετά ἀπό μία εὐγλωττη καί ὅλο πάθος ὑπεράσπιση αὐτοῦ πού ὀνομάζει «δίκαιό τῆς φύσης» ἔναντι τῶν πλαδαρῶν κοινωνικῶν συμβάσεων, βρίσκεται ἀντιμέτωπος μέ τόν Σωκράτη, ἔχοντας ἀναλάβει νά ὑποστηρίξει, μία μορφή ἀκραίου ἀτομοκεντρικοῦ ἡδονισμοῦ. Ἡ συζήτηση στρέφεται στό ζή-

<sup>9</sup> Οἱ ὁποῖοι ἐκδηλώνονται, στίς περισσότερες περιπτώσεις, ὡς αἰσχύνη: βλ. 461b3, 482e2 καί πρβ. 494c5, d3-4.

<sup>10</sup> Στόν Γοργία, 6 Πλάτων μοιάζει νά ὑπαινίσσεται ὅτι ὁ ἀναγνώστης του εἶναι ἤδη ἐξοικειωμένος μέ τή συνήθεια τοῦ Σωκράτη νά θέτει τέτοιου εἴδους ἐρωτήματα, ἐπικαλούμενος τίς βασικές ἀρχές πού θά πρέπει νά τηροῦνται κατά τόν χειρισμό τους: βλ. 448e6-7, 463c3-5 μέ τά σχόλια.

τημα τοῦ ποιός εἶναι ὁ τρόπος ζωῆς ὁ ὁποῖος τελικά εἶναι καταλληλότερος νά ὀδηγήσει τόν ἄνθρωπο στήν εὐτυχία, καί συμπεριλαμβάνει μιὰ ὀξεία κριτική τῶν καθιερωμένων ἀντιλήψεων σχετικά μέ τίς πολιτικές ἐπιλογές οἱ ὁποῖες εἶναι ἱκανές νά συμβάλλουν σέ αὐτόν τόν σκοπό (481b5-522e5).

Στόν ἐπίλογο τοῦ διαλόγου (522e6-527e6), ὁ Σωκράτης ἀφηγεῖται ἕναν ἐσχατολογικό μῦθο σχετικά μέ τή μεταθανάτια κρίση τῶν ψυχῶν, συμπληρώνοντας τον μέ μιὰ παραινετική κατακλείδα, ὅπου διατυπώνει τά τελικά του συμπεράσματα σχετικά μέ τόν δρόμο πού ὀφείλει νά ἀκολουθήσει κανείς γιά νά ζήσει μέ τόν καλύτερο δυνατό τρόπο.

Ἡ διάρθρωση τοῦ διαλόγου μπορεῖ νά παρασταθεῖ συνοπτικά μέ τό ἐξῆς διάγραμμα:

A. Εἰσαγωγική συζήτηση (447a-448e)

B. Γοργίας (449a-461b)

1. Ποιά τέχνη εἶναι ἡ ρητορική; (449a-454a)

2. Ἡ ρητορική ὡς δημιουργός πειθοῦς καί ἡ δικαιοσύνη (454b-461a)

Γ. Πῶλος (461b-488b)

1. Ἡ ρητορική ὡς «κολακεία» (461b-466a)

2. Ἡ δύναμη τῆς ρητορικῆς (466a-468e)

3. Ἡ ἀδικία μπορεῖ νά ἀποφέρει εὐτυχία; (468e-474b)

4. Τό νά ἀδικεῖται κάποιος εἶναι προτιμότερο ἀπό τό νά ἀδικεῖ (474b-476a)

5. Τό νά μὴν τιμωρηθεῖ κάποιος γιά τήν ἀδικία πού διέπραξε εἶναι χειρότερο ἀπό τό νά τιμωρηθεῖ (476a-479e)

6. Σύνοψη: Τί μπορεῖ νά εἰσφέρει ἡ ρητορική; (480a-481b)

Δ. Καλλικλῆς (481b-522e)

1. Ἡ θέση τοῦ Καλλικλῆ: ἡ κυριαρχία τοῦ «δικαίου τῆς φύσης» ἔναντι τοῦ «νόμου» τῶν πολλῶν (481b-484c)

2. καί ἡ ὑπεροχή τοῦ βίου τῆς πράξης ἔναντι τοῦ θεωρητικοῦ βίου (484c-486d)

3. Ἡ ἀπάντηση τοῦ Σωκράτη: Ἐπαναδιατύπωση τῆς θέσης τοῦ Καλλικλῆ (486d-491c)

4. Οἱ ἐπιθυμίες, ἡ σωφροσύνη καί ἡ συμβολή τους στήν ἐπίτευξη τῆς εὐτυχίας (491c-494a)

5. Ἡ ἡδονιστική θέση (494a-495b)

6. Πρῶτο ἐπιχείρημα ἐνάντια στόν ἡδονισμό (495c-497d)

7. Δεύτερο ἐπιχείρημα ἐνάντια στόν ἡδονισμό (497e-499b)

8. Καλές καί κακές ἡδονές: συνέπειες ὅσον ἀφορᾷ τή ρητορική καί τήν πολιτική (499c-503b)

9. Ἡ πολιτική ὡς τέχνη καί ἡ ψυχική ἀρετή (503b-508c)

10. Συμπεράσματα: Ἡ ἐξουσία, ἡ δικαιοσύνη καί οἱ ἐπιδιώξεις τῆς πολιτικῆς. Ἡ σημασία τῆς γνώσης (508c-515c)

11. Κριτική στοὺς ἐπιφανεῖς πολιτικούς του παρελθόντος (515c-519c)

12. Κριτική στοὺς σοφιστές ὡς δασκάλους τῆς ἀρετῆς (519c-520e)

13. Υπεράσπιση τῆς «πολιτικῆς» τοῦ Σωκράτη (521a-522e)  
Ε. Ἐπίλογος (523a-527a)  
1. Ὁ μῦθος τῆς μεταθανάτιας κρίσης τῶν ψυχῶν (523a- 527e)  
2. Παραινετική σύνοψη τῶν τελικῶν συμπερασμάτων: ἡ δικαιοσύνη καί οἱ ἄλλες ἀρετές δείχνουν τόν δρόμο πρός τόν εὐτυχημένο βίον (527a-527e)

*Τά πρόσωπα τοῦ διαλόγου.*

Ὁ Γοργίας ὁ Λεοντίνος (π. 485 - π. 380 π.Χ.) ἦταν ἴσως ὁ πιό διάσημος διδάσκαλος τῆς ρητορικῆς κατά τόν πέμπτο αἰῶνα. Ἀναφέρεται ὡς μαθητής τοῦ Ἐμπεδοκλῆ, καί εἶχε μακρά καί ἔνδοξη σταδιοδρομία πού συμπεριλάμβανε ἐκτενεῖς περιοδεῖες σέ ὅλα τά μεγάλα κέντρα, καθῶς καί σέ ἄλλες, λιγότερο ἐπιφανεῖς περιοχές τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, ἀποκτώντας ἔτσι σημαντική παρουσία καί πολυάριθμους μαθητές,<sup>11</sup> ἀλλά καί, καθῶς φαίνεται, ἀκόμη περισσότερους θαυμαστές καί μιμητές. Στήν Ἀθήνα ἡ παρουσία του ἔκανε μεγάλη ἐντύπωση, ὅμως ἡ παραμονή του στήν πόλη φέρεται πῶς ὑπῆρξε μόνο περιστασιακή. Μολονότι ἐνίστε συγκαταλέγεται στούς σοφιστές, ὁ ἴδιος φαίνεται ὅτι ἀρνιόταν αὐτόν τόν τίτλο, ἰσχυριζόμενος ὅτι ἡ διδασκαλία του περιοριζόταν στό πεδίο τῆς ρητορικῆς τεχνικῆς. Ἡ μέθοδος τῆς διδασκαλίας του στηριζόταν κυρίως στήν ἀπομνημόνευση ἐπιδεικτικῶν ρητορικῶν γυμνασμάτων, τά ὅποια στή συνέχεια χρησιμοποιῶνταν ἀπό τους μαθητές του ὡς πρότυπα γιά τήν ἀνασύσταση τῶν κατάλληλων τόπων, μέ βάση τούς ὁποίους μπορούσε κανεῖς νά διαρθρώσει ἕναν πρόσφορο λόγο προκειμένου νά χειριστεῖ τό ὁποιοδήποτε θέμα. Μεταχειριζόταν ἀναλυτικούς περιγραφικούς ὀρισμούς, οἱ ὁποῖοι λειτουργοῦσαν ὡς δεξαμενές γιά τή συγκρότηση πρόσφορων «κοινῶν τόπων», οἱ ὁποῖοι μέ τή σειρά τους μπορούσαν νά ἀποτελέσουν ἀφετηρίες γιά τήν κάθε λογῆς ἐπιχειρηματολογία, πού συχνά ἦταν διαρθρωμένη σέ μακρές ἀλυσίδες διαζευκτικῶν συλλογισμῶν, συνδεόμενων μεταξύ τους μέ μία ἐπίφαση ἀδήριτης λογικῆς ἀλληλουχίας. Ἦταν γνωστός γιά τή μέχρι φορτικότητας χρήση λεκτικῶν καί ἄλλων τεχνασμάτων, τά ὅποια ἐντυπωσίαζαν τό ἀκροατήριό του καί προσέδιδαν στόν λόγο του ιδιαίτερη λάμψη καί σχεδόν ποιητική γοητεία, πού ὅμως, ἀπό ἕνα σημεῖο καί μετά, μπορούσε νά καταστεῖ προσποιητή καί προβλέψιμη. Ὅπως συνέβη καί μέ ἄλλους σημαντικούς συγγραφεῖς τῆς περιόδου, λ.χ. τόν Εὐριπίδη, τόν Ἀγάθωνα καί τοῦ Ἰσοκράτη, ἔτσι καί ὁ Πλάτων ἐπηρεάστηκε, ὡς ἕναν ὀρισμένο βαθμό, ἀπό τήν τεχνική του δεινότητα, καί τόν ἀπεικονίζει μέ τόν δέοντα σεβασμό ὡς ἕναν καταξιωμένο καί καλοπροαίρετο κατά βάση, ἄν καί ἴσως ὄχι ιδιαίτερα διορατικό, τεχνίτη τοῦ λόγου, πού ὡστόσο οἱ ἀγαθές του προθέσεις δέν ἐπαρκοῦσαν γιά νά ἀποτρέψουν ὅσους ἀπό τους θαυμαστές του ἐνδεχομένως δέν διέθεταν τίς ἀπαι-

<sup>11</sup> Βλ. *Ἰππ. μείζ.* 282b.

τούμενες ἀναστολές ἀπό τοῦ νά χρησιμοποιήσουν τά μέσα πού τούς παρείχε γιά νά πετύχουν σκοπούς οἱ ὁποῖοι μπορούσαν νά εἶναι ἀπό ἰδιοτελεῖς ἕως καί αὐτόχρομα ἀντικοινωνικοί.

Ὁ Πῶλος γεννήθηκε καί αὐτός στή Σικελία, στήν πατρίδα τοῦ Ἐμπεδοκλῆ, τόν Ἀκράγαντα, καί ὑπῆρξε μαθητής τοῦ Γοργία καί τοῦ Λικύμνιου τοῦ Χίου (βλ. Φδρ. 267b10-c3), δάσκαλος τῆς ρητορικῆς καί συγγραφέας συναφῶν τεχνικῶν ἐγχειριδίων. Ἦταν ἀρκετά νεότερος ἀπό τόν Γοργία καί ἀπό τόν Σωκράτη, καί φαίνεται ἀπροετοίμαστος γιά τή διαλεκτική δοκιμασία στήν ὁποία τόν ὑποβάλλει ὁ τελευταῖος. Ἡ προκλητική, ἄν καί, ἐν τέλει, ὅπως ἀποδεικνύεται, ὑποκριτική στάση του τόν ἀφήνει ἔκθετο μπροστά στά ἄλλοτε ἀπλῶς εἰρωνικά καί ἄλλοτε ἀμείλικτα βέλη τῆς διαλεκτικῆς τοῦ Σωκράτη, τά ὁποῖα τόν μετατρέπουν ἀπό ἀλαζονικό καί ὑπερφίαλο πρωτοπαλλήκαρο τοῦ Γοργία σέ πειθήνιο φερέφωνο τῶν πιό ἀκραίων ἀπόψεων πού τοῦ προτείνει ὁ Σωκράτης, προτοῦ νά ἀποσυρθεῖ σέ μιά πλήρη καί ἀμήχανη σιωπή.

Πολύ μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ φυσιογνωμία τοῦ Καλλικλῆ, ἐνός σχετικά νεαροῦ Ἀθηναίου προερχόμενου ἀπό καλή καί εὐπορη οἰκογένεια τῶν Ἀχαρνῶν, ὁ ὁποῖος βρίσκεται στό ξεκίνημα τῆς πολιτικῆς του καριέρας καί δέν κρύβει τή φιλοδοξία του ἀλλά καί τόν κυνικό πραγματισμό του, καί πού, παρ' ὅλη τήν καλλιέργεια καί τή φροντισμένη ἐκπαίδευσή του, δέν διστάζει νά ἐκφράσει τήν περιφρόνησή του τόσο γιά τούς «πολλούς», τούς ὁποίους θεωρεῖ ὡς δουλοπρεπεῖς καί ὑστερόβουλους, ὅσο καί γιά τίς ἄχρηστες, κατά τήν ἐκτίμησή του, θεωρητικολογίες μέ τίς ὁποῖες καταγίνονταν ὁ Σωκράτης καί οἱ ὅμοιοί του. Ἀντιπροσωπεύει ἀπόψεις καί ἰδεολογικές τοποθετήσεις πού εἶχαν καταστεῖ κυρίαρχες στήν ἀθηναϊκή ζωὴ ἤδη κατά τή διάρκεια τοῦ Πελοποννησιακοῦ Πολέμου,<sup>12</sup> ἐνῶ παράλληλα ἔχει τήν ἱκανότητα νά τίς ἐκφράζει μέ εὐθύτητα καί γλαφυρότητα, ἐκτοξεύοντας ταυτόχρονα συγκαλυμμένες ἀπειλές πρὸς τόν συνομιλητή του μέ ἀφορμὴ τήν περιφρόνηση πού θεωρεῖ ὅτι ἐκεῖνος ἐπιδεικνύει γιά τίς παραδοσιακές ἀξίες καί τίς ἐμβληματικές προσωπικότητες τοῦ ἔνδοξου παρελθόντος τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας. Τό γεγονός ὅτι δέν ἔχουμε καμιάν ἄλλη ἀξιολογὴ μαρτυρία ἀπὸ ἀρχαῖες πηγές σχετικά μέ τό πρόσωπό του ἔχει ἐγείρει ἀμφισβητήσεις ὅσον ἀφορᾷ τήν ἱστορικότητα τῆς παρουσίας του στήν Ἀθήνα κατά τή συγκεκριμένη περίοδο. Ὡστόσο, οἱ συγκεκριμένες λεπτομέρειες πού παρέχει ὁ Πλάτων σχετικά μέ τήν κοινωνική ζωή καί δράση του (βλ. 481d4-e4, 487c1-d2), ἰδιαίτερα μάλιστα ἐφόσον ἐτοῦτες φανερώνουν δεσμούς μέ τό οἰκογενειακό περιβάλλον αὐτοῦ τοῦ ἴδιου, εἶναι ἀπίθανο νά εἶναι ἐντελῶς πλασματικές. Φαίνεται περισσότερο πιθανόν ὅτι ὑπῆρξε ἓνας ἀκόμη (ἐνδεχομένως σχετικά ἀφανής) ἐκπρόσωπος τῆς «χαμένης γενιᾶς» τῶν καλοαναθρεμμένων νέων τῆς Ἀθήνας πού, σάν τόσοι ἄλλοι ὅπως ὁ Ἀλκιβιάδης, ὁ Κριτίας καί ὁ Χαρμίδης, ἔπесαν θύματα τῆς ὑπέρμετρης φιλοδοξίας τους, μέ ἀποτέλεσμα τά ὀνόματά τους νά καταστοῦν τελικά ὄνειδος καί νά καταλήξουν νά μνημονεύον-

<sup>12</sup> Καί συχνά ἀποτυπώνονται στίς «δημηγορίες», τίς ὁποῖες ἐντάσσει στήν *Ἱστορία* του ὁ Θουκυδίδης: βλ. I 75-77, II 35-46, 60-64, III 37-48, 82- 84, I 36-40.

ται, όταν μνημονεύονται, στις πιο μελανές σελίδες της ιστορίας της πόλης τους.

Ο Σωκράτης, ο οποίος εμφανίζεται να συνοδεύεται από τον πιστό και φανατικό θαυμαστή του Χαιρεφώντα,<sup>13</sup> αρχικά επιδεικνύει όλα τα χαρακτηριστικά γνωρίσματά του, την ακατάπαυστη επιμονή του να υποβάλλει ερωτήσεις, την πάντοτε αιχμηρή ειρωνεία του, την αποστροφή του προς τη μακρολογία, τον «έπαγωγικό» τρόπο της οικοδόμησης της επιχειρηματολογίας του, ενίοτε ακόμη και την καθιερωμένη άγνωσία του, μολονότι ή τελευταία αυτή δεν προβάλλεται ιδιαίτερα. Όσο προχωρεί ο διάλογος, όμως, αναφαίνονται βαθμιαία και άλλες, πρωτόγνωρες πλευρές του χαρακτήρα του: ή προθυμία του να παρουσιάσει ολοκληρωμένα θεωρητικά σχήματα, όπως ή εμπειριστατωμένη υποδιαίρεση των τεχνών και των αντίστοιχων «κολακειών» (464b3- 465d6), ή εμπιστοσύνη του στις μεθόδους και τα πορίσματα των μαθηματικών (βλ. σχετικά πιο κάτω), ή προσφυγή του σε «ἀκούσματα» που προέρχονται από μυστηριώδεις και ἀδιευκρίνιστες πηγές (493a1-494a1), ή βεβαιότητα που επιδεικνύει όσον αφορά τα πορίσματα στα οποία καταλήγει ο έλεγχος τον οποίο διεξάγει (473b6-U, 487e1-7, 508e5-509b1), τέλος ο παραινετικός, σχεδόν ιεραποστολικός τόνος τον οποίο υιοθετεί προς το τέλος του διαλόγου (527c5-e6), προκειμένου να παρακινήσει τον συνομιλητή του για να τον ακολουθήσει στον δρόμο της παιδείας, της ἀρετής και του ἀριστού βίου, όπως ο ίδιος τον έχει προδιαγράψει. Όλα τούτα υποδεικνύουν ότι ο Πλάτων βρίσκεται ήδη καθ' όδον προς μία νέα προσέγγιση στα φιλοσοφικά ζητήματα, διαφορετική από την καθαρά απορητική και έταστική στάση που κρατούσε στους πιο πρώιμους «σωκρατικούς» διαλόγους του.

*Η δραματική χρονολόγηση του διαλόγου.*

Όπως τό έχει παρατηρήσει ο Dodds 17-8, τά διάφορα στοιχεία που μᾶς παρέχονται κατά την εξέλιξη του διαλόγου καθιστούν δυσχερή την τοποθέτηση της δράσης του σε κάποια συγκεκριμένη χρονική στιγμή.<sup>14</sup> Μερικά από αυτά τά δεδομένα είναι τά εξής:

Ο θάνατος του Περικλή (429) αναφέρεται ως σχετικά πρόσφατο γεγονός (503c2-3).

Η πρώτη γνωστή επίσκεψη του Γοργία στην Αθήνα έγινε κατά την έορτή των Παναθηναίων του 427, όταν εμφανίστηκε ως μέλος μιᾶς διπλωματικής αποστολής προερχόμενης από την πατρίδα του, τούς Λεοντίνους, και εξασφάλισε τή συμμαχία των Αθηναίων.<sup>15</sup> Αναφέρεται όμως επίσης ότι ήδη γηράσκων εκφώνησε τον Έπιτάφιο του στην πόλη για τούς πεσόντες στον πόλεμο,<sup>16</sup> προφα-

<sup>13</sup> Πρωβ. Χρμ. 153b, Από?.. 21a, Ξενοφ., Άπομν. Ι 2.48, Άριστοφ., Νεφ. 104, 144 έπ., Σφήκες 1408 έπ., Όρν. 1296, 1564.

<sup>14</sup> Βλ. έπίσης Stallbaum 18-20, Canto 49-54.

<sup>15</sup> Βλ. Διόδ. Σίκ. ΧΙΙ 53.1-5.

<sup>16</sup> Βλ. Φιλόστρ., Βίοι σοφ. 1 9.3 και 5.

νῶς σέ κάποια μεταγενέστερη επίσκεψή του ή οποία ἐνδέχεται νά πραγματοποιήθηκε ἀρκετά χρόνια ἀργότερα, πιθανῶς κατά τήν ὕστερη φάση τοῦ Πελοποννησιακοῦ Πολέμου. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι στόν *Μένωνα*, 71c4-8, ὁ ὁποῖος κατά τά φαινόμενα διαδραματίζεται στίς ἀρχές τοῦ ἔτους 402, ὁ Σωκράτης ἀναφέρεται στήν παλαιότερη συνάντησή του μέ τόν Γοργία ὡς κάτι πού εἶχε γίνει στό σχετικά μακρινό παρελθόν, μέ ἀποτέλεσμα νά μήν τήν θυμᾶται, ὅπως ἰσχυρίζεται, ἐπακριβῶς στίς λεπτομέρειές της.

Ὁ Δῆμος, ὁ γιός τοῦ Πυριλάμπη, εἶναι ἀκόμη ἕνας ὁμορφος νεαρός (481d4-e4), συνεπῶς δέν μπορεῖ νά βρισκόμαστε πολύ μετά τό 422.<sup>17</sup>

Ὁ Ἀλκιβιάδης θά πρέπει ἐπίσης νά βρίσκεται ἀκόμη σέ σχετικά νεαρή ηλικία, ἐφόσον ή ἐμπλοκή του στήν περιπέτεια τῆς Σικελικῆς ἐκστρατείας (τό 415) καί σέ ὅσα ἐπακολούθησαν παρουσιάζεται ὡς κάτι τό μελλοντικό (519a7-b2).

Ἡ ἄνοδος τοῦ Ἀρχέλαου στήν ἐξουσία (βλ. 470d5-6) συντελέστηκε τό ἐνωρίτερο τό 413.

Ἡ τραγωδία τοῦ Εὐριπίδη *Ἀντιόπη*, γιά τήν ὁποία γίνεται λόγος στό 485e4-486d1, πρωτοπαρουσιάστηκε τό 411 ἢ καί λίγο ἀργότερα.

Ἄν ή ἀναφορά στό 473e6-7 εἶναι στήν περιβόητη δίκη τῶν στρατηγῶν πού ἐπακολούθησε τή ναυμαχία στίς Ἀργινοῦσες, τούτη ἔλαβε χώρα πρὸς τά τέλη τοῦ πολέμου, κατά τό 406.

Ἡ δυσκολία νά συνδυαστοῦν μέ συνέπεια ὅλες αὐτές οἱ ἱστορικές ἐνδείξεις φανερώνει ὅτι ὁ Πλάτων δέν ἐνδιαφερόταν τόσο γιά τήν ἀπόλυτη ἱστορική ἀκρίβεια τῶν περιγραφῶν του, ὅσο κυρίως νά ἀποτυπώσει τή γενικότερη ἀτμόσφαιρα μίας ἐποχῆς κατά τήν ὁποία οἱ παράγοντες πού συνετέλεσαν στήν ὀριστική κατάρρευση τῆς ἀθηναϊκῆς ἡγεμονίας εἶχαν ἀρχίσει πιά νά γίνονται ὄρατοί.

### *Ἡ χρονολογία τῆς συγγραφῆς τόν διαλόγου.*

Οἱ περισσότεροι νεότεροι μελετητές συμφωνοῦν ὅτι ὁ Γοργίας θά πρέπει νά συμπεριληφθεῖ στήν ομάδα τῶν πρώιμων διαλόγων τοῦ Πλάτωνα, αὐτῶν οἱ ὁποῖοι εἶναι γραμμένοι πρὶν ἀπό τά μεγάλα ἀριστουργήματα τῆς λεγόμενης «ῶριμης» συγγραφικῆς περιόδου του, ὅπως εἶναι τό *Συμπόσιο*, ὁ *Φαῖδων*, ἡ *Πολιτεία*, ὁ *Παρμενίδης* καί ὁ *Φαῖδρος*. Ἡ πρώιμη αὐτή περίοδος θεωρεῖται γενικά ὅτι ἐκτείνεται χρονολογικά κατά τήν εἰκοσαετία μετά τόν θάνατο τοῦ Σωκράτη τό 399, ἐνῶ τά ἔργα πού ἀνήκουν σέ αὐτήν διακρίνονται ἐνίοτε περαιτέρω σέ μικρότερες ὑποομάδες. Ἀπό αὐτά, οἱ «ὀρισμικοί» διάλογοι, οἱ ὁποῖοι ἐστιάζουν κυρίως στήν ἀναζήτηση ὀρισμῶν πού ἀφοροῦν εἴτε κάποια συγκεκριμένη τέχνην, εἴτε κάποια ἄλλη ἀφηρημένη ἔννοια μέ ἠθικό περιεχόμενο, συμπεριλαμβάνουν δια-

---

<sup>17</sup> Τό ἔτος δπού παρουσιάστηκε οἱ *Σφήκες* τοῦ Ἀριστοφάνη, ὅπου γίνεται λόγος γιά τόν υἱόν *Πυριλάμπους Δῆμον καλόν* (στ. 98).

λόγους όπως ο Λάχης, ο Εὐθύφρων, ο Μείζων Ἰππίας, ο Χαρμίδης, ο Λύσις και ο Πρωταγόρας. Άλλοι, μερικοί από τους οποίους ωστόσο εμπίπτουν και στην προηγούμενη ομάδα που αναφέρθηκε, θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως «ελεγκτικοί» ή «ἀπορητικοί», καθώς η σωκρατική ελεγκτική μέθοδος κατέχει σε αυτούς τον κυρίαρχο ρόλο. Τέτοιοι είναι ο Ἴων, ο Ἰππίας ο ἐλάσσων, ο Λάχης, ο Εὐθύφρων, ο Χαρμίδης, ο Πρωταγόρας και ο Εὐθύδημος. Τέλος, όρισμένοι άλλοι από τους παραπάνω θεωρείται ότι προετοιμάζουν ή προεξαγγέλλουν διδασκαλίες όπως είναι ή θεωρία για τή γνώση ως «ανάμνηση», ή εκείνη για τήν ἀθανασία και τή μετενσωμάτωση τῶν ψυχῶν, καθώς και ή περίφημη θεωρία τῶν «χωριστῶν ειδῶν», οί όποίες ἐπρόκειτο να καταστούν κυρίαρχες στις μεταγενέστερες περιόδους. Σε αυτό τό πλαίσιο, διάλογοι όπως ο Μένων, ο Κρατύλος και ένδεχομένως ο Εὐθύδημος και ο Λύσις, θεωροῦνται ως ὕστερότεροι και ἐπομένως ως «μεταβατικοί». Άν τώρα ή Απολογία, ο Κρίτων, ο Ἴων και ο Ἰππίας ἐλάσσων είναι, όπως πιστεύεται, οί πρώτοι τους οποίους συνέγραψε ο Πλάτων, τότε ουσιαστικά ἀπομένουν μόνον ο Γοργίας και ο Μενέξενος (για τους οποίους ἄλλωστε ὑπάρχει γενικότερα ή έντύπωση ότι συνδέονται μεταξύ τους με ἀξιοπρόσεκτες συγγένειες) για να ένταχθοῦν σε κάποια από τις ομάδες που αναφέρθηκαν, και ἔτσι να τοποθετηθοῦν χρονολογικά, ωστόσο τό ζήτημα αυτό έχει προκαλέσει σημαντικές διχογνωμίες.<sup>18</sup> Προσωπικά, ἔχω τήν τάση να συμφωνήσω με όσους θεωροῦν ότι ή συγγραφή του Γοργία θα πρέπει να τοποθετηθεῖ προς τό τέλος τής συνολικής πρώιμης φάσης του συγγραφικού ἔργου του Πλάτωνα, κοντά στους λεγόμενους «μεταβατικούς» διαλόγους.<sup>19</sup> Σε όσα ἐπιχειρήματα ἔχουν κατά καιρούς χρησιμοποιηθεῖ σχετικά με αυτό τό ζήτημα θα ήθελα να προσθέσω και τά ακόλουθα, τά όποια παρέχουν και όρισμένες ένδείξεις που, κατά τή γνώμη μου, καθιστοῦν πιθανή τή σύνδεση τής συγγραφής του με τήν ἴδρυση τής Ακαδημίας, ένα γεγονός τό όποιο είναι καθιερωμένο να τοποθετεῖται μετά τήν ἐπιστροφή του Πλάτωνα από τό πρώτο ταξίδι του στη Σικελία, τό 387:

1. Μολονότι είναι ἀκριβές ότι στον Γοργία δέν ἐπιδεικνύεται ή συνηθισμένη στους «όρισμικούς» διαλόγους μέριμνα για τή διατύπωση όρισμῶν, ή όποια κατά τά ἄλλα θεωρείται ότι προετοιμάζει τήν εισαγωγή τής θεωρίας τῶν Ἰδεῶν, ωστόσο οί αναφορές που γίνονται ἐδῶ σε αυτό τό ζήτημα,<sup>20</sup> δείχνουν ότι ο συγγραφέας ἔχει ἤδη διαμορφώσει μιάν ολοκληρωμένη ἄποψη γύρω από τό θέμα, τήν όποια ἀπλῶς ἐπιλέγει να μήν τήν ἐκθέσει ἀναλυτικά, εν ὄψει τής συστηματικής παρουσίας της στο πρώτο μέρος του Μένωνα.

<sup>18</sup> Βλ. μεταξύ ἄλλων τήν ἀναλυτική ἐξέταση του θέματος, κυρίως σε σχέση με τον Πρωταγόρα, που ἐπιχειρεῖ ο Kahn 1988, 69-99, ο σοβαρότερος ὑποστηρικτής τής «πρωιμότητας» του Γοργία. Ὅσον ἀφορᾷ τον Μενέξενο, είναι περίπου σίγουρο ότι ή συγγραφή του θα πρέπει να τοποθετηθεῖ λίγο μετά τό 386.

<sup>19</sup> Σε αυτούς συμπεριλαμβάνονται οί Dodds, 21-4, Irwin, 5-8, και Vlastos 1993, 183 σ. 39. Ἀξιοσημείωτη είναι ή πυκνή διατύπωση του Raven 54: «Κατά τή γνώμη μου, ο Γοργίας σημαδεύει τήν ἀποκορύφωση τής οὐσιαστικά σωκρατικής περιόδου τής ζωής του [Πλάτωνα], ένῶ ο Μένων σημαδεύει τό ξεκίνημα μίας καινούργιας και πιό δημιουργικής φάσης».

<sup>20</sup> Βλ. πιό πάνω τή σήμ. 10, ἄλλά και τον μεταξύ σοβαροῦ και ἀστείου ὑπαινιγμό στο 447dl-5.

2. Η επίκληση τῶν μαθηματικῶν σέ διάφορα καίρια σημεία τοῦ διαλόγου ὑποδεικνύει τήν ἀνάπτυξη ἀπό μέρους τοῦ Πλάτωνα ἑνός ἰδιαίτερου ἐνδιαφέροντος γιά τόν συγκεκριμένο ἐπιστημονικό κλάδο, τό ὅποιο στή συνέχεια ἔμελλε νά τόν ὀδηγήσει τελικά στήν ἐγκατάλειψη τοῦ σωκρατικοῦ ἐλέγχου ὡς ἀποκλειστικοῦ ἐργαλείου φιλοσοφικῆς ἔρευνας καί στήν προσφυγή σέ ἐναλλακτικές, περισσότερο «δημιουργικές» μεθόδους, ἐμπνευσμένες ἀπό τή μαθηματική μεθοδολογία τῆς ἐποχῆς του:<sup>21</sup> τέτοιες ἦταν ἡ λεγόμενη «ὑποθετική» μέθοδος, καθῶς καί ἡ ἀξιωματική καί ἡ διαιρετική, ἐνῶ γίνεται ἐπίσης συστηματική χρήση νέων μεθοδολογικῶν ἐργαλείων ὅπως ἡ ἀναλογία. Ὅλες αὐτές οἱ μέθοδοι κατέχουν κυρίαρχη θέση στό ὕστερο ἔργο του, καί τοῦ ἐπέτρεψαν νά διατυπώσει καί νά ἀναπτύξει ἀργότερα τίς μεγαλεπήβολες μεταφυσικές θεωρίες του. Θεωρῶ ἀδιανόητο ἡ ἐπαναλαμβανόμενη αὐτή προσφυγή του σέ πρότυπα καί μεθόδους πού ἀντλοῦνται ἀπό τόν χῶρο τῶν μαθηματικῶν νά μή σχετίζεται μέ τήν ἐπαφή πού γνωρίζουμε ὅτι εἶχε στή Σικελία μέ τίς ἀπόψεις τῶν Πυθαγορείων, τούς ὁποίους γνώρισε ἀπό κοντά κατά τή διάρκεια τοῦ ἐκεῖ ταξιδιοῦ του.<sup>22</sup> Ἄλλωστε λίγοι θά ἀμφισβητήσουν ὅτι εἶναι ἀπό ἐκείνους πού ἐμπνεύστηκε καί τήν ἴδρυση τῆς σχολῆς τῆς Ἀκαδημίας, ἐν ὧσφι μάλιστα τῆς σημασίας πού εἶχε σέ αὐτήν ἡ μελέτη τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν ὡς προστάδιο τῆς τελικῆς ἐνασχόλησης μέ τήν καθαρῶς φιλοσοφική διαλεκτική.

3. Ἡ συστηματική ἐπισήμανση καί ἡ σχολαστική τήρηση τῶν κανόνων τῆς τυπικῆς διαλεκτικῆς ἀντιπαράθεσης, κυρίως κατά τή συζήτηση μέ τόν Πῶλο,<sup>23</sup> ἡ ὅποια γίνεται μέ πολύ μεγαλύτερη ἐπιμέλεια καί ἐπιμονή ἀπ' ὅ,τι στούς ἄλλους διαλόγους, δημιουργεῖ τήν ἐντύπωση ὅτι ὁ συγκεκριμένος διάλογος ἦταν σχεδιασμένος νά χρησιμεύσει ὡς ὑπόδειγμα κατά τή διδασκαλία τῶν σχετικῶν πρακτικῶν στό πλαίσιο τῆς Ἀκαδημίας, κατά τρόπο ἀνάλογο ὅπως οἱ τεχνικές του ὀρισμοῦ καί τοῦ ἐξ ὑποθέσεως σκοπεῖσθαι παρουσιάζονται στόν Μένωνα γιά νά ἐξυπηρετήσουν ἀνάλογους ἐκπαιδευτικούς στόχους.

Ὅλα αὐτά, καθῶς καί ἡ ἐξελιγμένη δραματουργική καί λογοτεχνική τεχνική του συγγραφέα, ἡ ὅποια εἶναι ἐμφανῆς σέ ὅλη τήν ἔκταση τοῦ διαλόγου, συνηγοροῦν στό ὅτι πρόκειται γιά ἕνα ἔργο πού ἀντιπροσωπεύει μία φάση ὀριμαντοῦς του ὅσον ἀφορᾷ τόν χειρισμό καί τήν ὀργάνωση τῶν μέσων πού χρησιμοποιοῦν, καθῶς τόν βλέπουμε νά ἐλέγχει μέ ἀξιοσημείωτη μαεστρία τούς ρυθμούς τῆς ἐξέλιξης τῆς συζήτησης, τίς ἀπαιτούμενες ἐναλλαγές ἀνάμεσα στή σύντονη διαλεκτική ἀντιπαράθεση καί τίς ἐκτενέστερες ρητορικές καί ἀφηγηματικές ἐξάρσεις, καθῶς ἐπίσης νά τηρεῖ τήν εὐαίσθητη ἰσορροπία μεταξύ της σχε-

<sup>21</sup> Βλ. 465b7-c4, 501a1-b1, 507e6-508a7, καί Vlastos 1993, 183-205.

<sup>22</sup> Ἄλλες ἀναφορές στίς ἐμπειρίες πού εἶχε ἀποκομίσει ἀπό αὐτό τό ταξίδι μποροῦμε ἴσως νά βροῦμε στήν περιγραφή πού κάνει τῶν συνθηκῶν πού ἐπικρατοῦσαν στό περιβάλλον ἑνος τυράννου ὅπως ὁ Διονύσιος (βλ. 510bc μέ τή σημείωσή μου), καί τήν ἀναφορά του στόν, κατά τή διατύπωση τοῦ Μαξίμου Τυρίου (XVII 1), «Φειδία τῆς ὀψοποιίας» Συρακούσιο «σέφ» Μίθαικο (στό 518b6).

<sup>23</sup> Βλ. τίς σημειώσεις μου στά χωρία 462a1-5, b1-2, 463c1-6, 466c7 καί 495a6-8.



δόν άνεπαίσθητης ειρωνείας και του πικρόχολου σαρκασμοῦ, τῆς σοβαρότητας και τῆς παιγνιώδους διάθεσης, αξιοποιώντας ἔτσι μέ πειστικότητα και χάρη τήν αντίθεση ανάμεσα στην σχεδόν στεγνή και «ἠλεκτρισμένη» ἀτμόσφαιρα τῆς συγκρουσιακῆς αντιπαλότητας, ἀπό τή μία πλευρά, και τήν εὐγλωττία και τή θερμη τῆς αὐθεντικῆς παραίνεσης ἀπό τήν ἄλλη. Ὅλα αὐτά εἶναι ὅπωςδήποτε ἔντονα χρωματισμένα ἀπό τήν ἀπογοήτευση πού φαίνεται νά τόν διακατέχει γιά τήν ὑπάρχουσα πολιτική πραγματικότητα πού ἐπικρατοῦσε στην ἐξουθενωμένη και ταπεινωμένη ἀπό τίς ἀστοχίες τῶν ἡγετῶν τῆς πατρίδας του και ἀπό τίς ἐπιλογές τῶν συμπολιτῶν του, διατηρώντας ὅμως συνάμα ἔνεργό τόν ἐνθουσιασμό του γιά τήν προοπτική μιᾶς ἀληθινά καλύτερης και εὐτυχέστερης κοινωνικῆς ζωῆς στην πόλη.

*Ἡ παρούσα ἔκδοση.*

Σκοπός τῆς προκείμενης ἔκδοσης εἶναι κυρίως νά καταστήσει τό ἔργο προσιτό στό εὐρύτερο κοινό. Γι' αὐτό τό κύριο βάρος πέφτει στή μετάφραση, στην ὁποία προσπάθησα νά μεταδώσω κάτι ἀπό τή ζωντάνια και τήν ἀμεσότητα τοῦ πρωτοτύπου, ὅπου οἱ χαρακτῆρες ἀπεικονίζονται μέ ἀξιοζήλευτη εὐαισθησία, καθώς τά λεγόμενά τους μοιάζουν νά ἀναβλύζουν μέ φυσικότητα και πειστικότητα, λές και ἀπηχοῦν σέ κάθε στιγμή τήν ψυχική διάθεση στην ὁποία βρίσκεται ὁ ἑκάστοτε ὁμιλητής. Ἐτσι λοιπόν ἀπέφυγα, ὅσο εἶναι δυνατόν, νά ἐπιβαρύνω τόν ἀναγνώστη μέ πληροφορίες και παραπομπές πού θά τόν δυσκόλευαν ἢ θά τόν περιέπλεκαν, περιορίζοντας τίς βιβλιογραφικές ἀναφορές μου στό ἐλάχιστο δυνατόν, και χρησιμοποιώντας τες μόνον ἐκεῖ ὅπου ἔκρινα ὅτι εἶναι ἀπαραίτητες γιά τήν πληρέστερη κατανόηση τοῦ κειμένου.

Προκειμένου νά διατηρηθεῖ ἡ φυσικότητα τοῦ σχεδόν αὐθόρμητου διαλόγου, χρειάστηκε βέβαια νά παρθοῦν ὀρισμένες ἀποφάσεις, οἱ ὁποῖες ἐνδέχεται νά φανοῦν ἐπισφαλεῖς ἢ και αὐθαίρετες σέ κάποιους προσεκτικούς ἀναγνώστες, γι' αὐτό και θεωρῶ ἀπαραίτητο νά προβῶ ἐδῶ σέ ὀρισμένες διευκρινίσεις.

Εἶναι γνωστό ὅτι ὁ Πλάτων, ἰδιαίτερα στά πρώιμα ἔργα του, ἀποφεύγει νά εἰσαγάγει ἢ νά μεταχειριστεῖ τεχνική ὀρολογία, προτιμώντας νά ἀφήσει τή γλώσσα του νά διατηρεῖ τή ρευστότητα και τή νοηματική ἐλαστικότητα τῆς καθημερινῆς συνομιλίας. Καθίσταται δύσκολο, ἐπομένως, γιά ὁποιοδήποτε μεταφραστή νά τηρήσει μιάν ἀπαρέγκλιτη ἀντιστοιχία ανάμεσα στίς λέξεις τοῦ πρωτοτύπου πού μεταφράζει και στην ἀπόδοσή τους σέ ἕνα σύγχρονο ἰδίωμα. Διότι οἱ ἴδιες λέξεις τείνουν νά προσλαμβάνουν διαφορετικό περιεχόμενο σέ διαφορετικά συμφραζόμενα, ἐνῶ ἀντιθέτως ἐνίστε διαφορετικές λέξεις χρησιμοποιοῦνται ὡς περίπου συνώνυμες μεταξύ τους, καθώς ὁ συγγραφέας τίς ἐναλλάσσει δίχως νά ὑποδηλώνει ἔτσι ὁποιαδήποτε μεταβολή οὔτε καν στην ἀπόχρωση αὐτοῦ πού ἐννοεῖται. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ὁ «ἐνδογλωσσικός» μεταφραστής ἔχει νά ἀντιμετωπίσει τό ἐπί πλέον πρόβλημα ὅτι ὀρισμένες λέξεις πού ἔξακολουθο-

ὕν νά χρησιμοποιοῦνται στά νέα Ἑλληνικά ἔχουν πιά προσλάβει ἐντελῶς ἢ — ἀκόμη χειρότερα — ἐλαφρῶς διαφορετική σημασία, μέ ἀποτέλεσμα ἢ διατήρησή τους νά κινδυνεύει νά προκαλέσει σοβαρές παρανοήσεις ἢ ἄλλοτε, στήν καλύτερη περίπτωση, νά κάνουν τό κείμενο νά δείχνει δυσνόητο ἐκεῖ πού δέν εἶναι. Γί' αὐτό λοιπόν δέν δίστασα, σέ ὀρισμένες περιπτώσεις, νά ἀποστῶ ἀπό καθιερωμένες ἢ φαινομενικά προφανεῖς ἀποδόσεις, προκειμένου νά διατηρήσω τή ροή τοῦ κειμένου καί νά διαφυλάξω τή φυσικότητα τῆς διατύπωσης, ἔστω καί διακινδυνεύοντας καμιά φορά νά ἐμφανιστοῦν ὀρισμένες ἀσυνέπειες πού ὡστόσο, κατά τή γνώμη μου, ἐξομαλύνονται τελικά ἀπό τά ἐκάστοτε συμφραζόμενα. Τέτοιου εἶδους πρωτοβουλίες καί ἐπιλογές εἶναι ἀναπόφευκτες ἀπό τήν πλευρά τοῦ μεταφραστή, ἄν καί ἀσφαλῶς τόν ἀφήνουν ἔκθετο στήν κριτική, θεωρῶ ὡστόσο ὅτι ἀποτελοῦν ἀναπόσπαστο μέρος τῆς δουλειᾶς του.

Μία χαρακτηριστική περίπτωση εἶναι αὐτή της, καίριας γιά τήν πορεία τοῦ συγκεκριμένου διαλόγου, λέξης εὐδαιμονία καί τῶν παραγῶγων της. Καίτοι αὐτή ἐξακολουθεῖ νά χρησιμοποιεῖται στή νεότερη γλώσσα μας, ὡστόσο ἔχει προσλάβει ἕναν ὑψηλό τόνο πού ἀποκλείει τή χρήση της γιά νά περιγράψει συνηθισμένες, καθημερινές καταστάσεις, καί ἔτσι καθίσταται ἀπρόσφορη γιά τίς ἀνάγκες τοῦ συγκεκριμένου ἔργου, ἰδιαίτερα μάλιστα σέ περιπτώσεις ὅπως αὐτές ὅπου ὁ Πῶλος τήν χρησιμοποιεῖ ἐννοώντας, προφανῶς, τήν ἀπλή καλοπέραση (λ.χ. 470d1 -ell, 473b12-d1 καί πρβ. 478c4-8 καί 494o2-495a1). Ἐτσι ἀποφάσισα νά τήν ἀποδώσω στίς περισσότερες — ἄν καί ὄχι σέ ὅλες — τίς περιπτώσεις ὡς «εὐτυχία», μολοντί ἀναγνωρίζω τή βασική ἀναντιστοιχία πού ὑφίσταται ἀνάμεσα στίς δύο αὐτές λέξεις. Διότι πράγματι ἡ «εὐδαιμονία», ἀντίθετα ἀπό τήν «εὐτυχία», δέν δηλώνει μία ἀπλή ψυχολογική διάθεση, ἀλλά μιάν ἀντικειμενική κατάσταση στήν ὁποία βρίσκεται κανεῖς, καθῶς ἐνδέχεται νά μήν εἶναι κἄν ἀντιληπτή ἀπό τό ὑποκείμενο τό ὁποῖο ἀφορᾷ. Ἐμβληματικό, ὡς πρὸς αὐτό τό σημεῖο, εἶναι τό περίφημο ἐπεισόδιο πού ἀναφέρεται στή συζήτηση τοῦ Κροίσου μέ τόν Σόλωνα στό πρῶτο βιβλίο τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἡροδοτου (130-33 καί 86),<sup>24</sup> ὅπου τά παραδείγματα πού ἀναφέρει ὁ Ἀθηναῖος σοφός ἀποδεικνύουν ἀκριβῶς ὅτι κάποιος πού εἶναι εὐδαίμων μπορεῖ νά μήν ἔχει καθόλου συνείδηση τοῦ πράγματος, δίχως αὐτό νά μειώνει κατά τίποτε τήν ἀξία τῆς κατάστασής του. Ἐτσι λοιπόν καί στόν διάλόγο μας, κάποιος πού εἶναι ἐνάρετος μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὡς εὐδαίμων ἀκόμη καί ἄν, ὅπως συνέβη μέ τόν Σωκράτη, ὑποστεῖ διώξεις ἢ ἐξευτελισμούς: βλ. 507c4-d2. Τό παράδοξο γίνεται ἴσως ἀκόμη πιά ἔντονο μέ τή χρήση τῆς νεοελληνικῆς ἀπόδοσης «εὐτυχής», ὅμως θεωρῶ ὅτι τά συμφραζόμενα καθιστοῦν σαφές ὅτι δέν πρόκειται, κατά κανόνα, γιά τήν κατάσταση ἀπλῆς εὐμάρειας, ἀλλά γιά μία ἐδραία καί ἀκλόνητη ἐσωτερική κατάσταση, ἢ ὁποία παραμένει ἀνεπηρέαστη ἀπό τίς ἐξωτερικές συνθήκες, ἢ ἀκόμη καί ἀπό τίς πα-

---

<sup>24</sup> Ὅπου βέβαια χρησιμοποιοῦνται κυρίως οἱ ἀρχαϊκές ἐκφράσεις ὄλβος, ὀλβιότης κλπ., ὅμως γίνεται συνάμα σαφές ὅτι τοῦτες θεωροῦνται ὡς ταυτόσημες μέ τά εὐδαίμων, εὐδαιμονία κλπ.: βλ. 32.1, 86.6.

ροδικές ψυχολογικές διαθέσεις ή μεταπτώσεις πού εκείνες ἐνδέχεται νά προκαλέσουν.<sup>25</sup>

Μία ἄλλη προβληματική περίπτωση ἀποτελεῖ ἡ χρήση τῆς λέξης *ἡδονή* (πού ἐνίοτε ἐμφανίζεται ὡς περίπου συνώνυμη τοῦ *χαίρειν*, δηλαδή τῆς εὐχαρίστησης) καί τοῦ ἀντιθέτου τῆς, τῆς *λύπης*. Εἶναι σαφές ὅτι πρόκειται γιά αἰσθήματα πού δέν ἔχουν σχέση μόνο μέ τό σῶμα, καί ἔτσι ἀναγκαστικά —ἀλλά καί πάλι ὄχι πάντα— ἀποδίδεται ὡς «ἀπόλαυση» (καί ἀντιστοίχως τό ἀντίθετό τῆς ὡς «δυσαρέσκεια», «στενοχώρια» ἢ «δυσφορία»), στήν προσπάθεια νά ἀναδειχθεῖ περισσότερο ἢ ἀπαιτούμενη εὐρύτερη ψυχολογική τῆς διάσταση.

Ἡ λέξη *ἀγαθός* ὑπάρχει βέβαια καί στά νέα Ἑλληνικά, ὅπου ὁμως ὡς ἐπίθετο πού ἀναφέρεται σέ ἀνθρώπους ἔχει πιά καταστῆ σχεδόν κακόσημη (ἐνῶ, ἀντίθετα, ὡς οὐσιαστικό μπορεῖ καί πρέπει νά διατηρεῖται),<sup>26</sup> ὅποτε ὁ μεταφραστής εἶναι ὑποχρεωμένος, μέ δεδομένο τό ἀνεπιτήδευτο ὕφος τῆς συζήτησης, νά καταφύγει στό ὅπωςδήποτε κάπως ἀνεπαρκές ἐπίθετο «καλός».

Ἀκόμη πιό προβληματικός ἐμφανίζεται ὁ ἐπαινετικός χαρακτηρισμός *καλός*, πού τό πεδίο του ἐκτείνεται ἀπό τά καλοσηματισμένα καί ὁμορφα σώματα ὡς τίς ἀνώτερες σφαῖρες τίς ὁποῖες ἀντιπροσωπεύουν οἱ νόμοι ἢ ἀκόμη καί οἱ μαθήσεις (474d4- 475a9).<sup>27</sup> Γιά νά μπορέσει νά λειτουργήσῃ ἀποτελεσματικά τό σχετικό ἐπαγωγικό ἐπιχείρημα, ἀπαιτεῖται νά χρησιμοποιηθεῖ ἕνας ἐνιαῖος ὅρος, γι' αὐτό καί ἐπέλεξα τό ἐλαφρῶς ὑπερβολικό «ἐξαίσιος», πού τουλάχιστον συνδυάζεται ἱκανοποιητικά μέ τό ἀντίθετό του *αἰσχρός* - «ἐπαίσχυντος».

Ἡ συστάδα τῶν ὄρων *κρείπτων, ἐρρωμενέστερος, βελτίων, ἰσχυρότερος* καί *ἀμείνων* χρησιμοποιεῖται ἀπό τόν Καλλικλῆ μέ τρόπο πού, ὅπως σπεύδει νά τό ἐπισημάνει καί ὁ Σωκράτης, προδίδει σύγχυση ὡς πρὸς τήν ἀκριβή σημασίαν τους, ἔτσι προτίμησα νά διατηρήσω κατά τή μετάφρασή τους μία συνεπή ἀπόδοση, μέ κόστος κάποια ἐνδεχόμενη ἀσάφεια στό τελικό ἀποτέλεσμα.

Κατά τά ἄλλα, ὅσον ἀφορᾷ τήν ἀποκατάσταση τοῦ ἀρχαίου κειμένου, ὁ *Γοργίας* εἶχε τήν τύχη νά δεχθεῖ τίς φροντίδες ἐνός ἔγκριτου ἐπιμελητῆ, τοῦ διαπρεπούς E. R. Dodds, ὁ ὁποῖος μᾶς ἔχει προσφέρει μιάν ὑποδειγματικά ἐμπεριστατωμένη ἔκδοσή του. Τούτη βασίζεται στήν ἐξαρχῆς ἐπαναξιολόγηση τῆς χειρογράφου παράδοσης, λαμβάνοντας παράλληλα ὑπόψη τῆς καί πλῆθος πληροφοριῶν πού προέρχονται ἀπό τή λεγόμενη ἔμμεση παράδοση, τίς μαρτυρίες δηλαδή οἱ ὁποῖες διασφύζονται στά ἔργα μεταγενέστερων συγγραφέων πού εἶχαν διαβάσει τόν διάλογο σέ ἐκδοχές οἱ ὁποῖες συχνά ἀποκλίνουν σημαντικά ἀπό αὐτήν πού ἐκπροσωπεῖται ἀπό τά βασικά βυζαντινά χειρογράφα τά ὁποῖα ἔχουμε στή διάθεσή μας σήμερα. Ἐπέλεξα νά ἀναπαραγάγω κατά βάση τό κείμενο

<sup>25</sup> Πρβ. σχετικά Vlastos 1993, 340-3.

<sup>26</sup> Βλ. σχετικά Irwin 124-5.

<sup>27</sup> Βλ. σχετικά καί Irwin 154-5.

τῆς μνημειώδους αὐτῆς ἐργασίας,<sup>28</sup> σημειώνοντας σέ ἕνα συνοπτικό κριτικό ὑπόμνημα τίς περιπτώσεις ὅπου παρουσιάζονται ἀποκλίσεις: 1) ἀπό τό κείμενο ἀναφορᾶς (δηλ. ἀπό αὐτό τοῦ Dodds), 2) ἀπό τό κείμενο τῆς εὐρύτατα χρησιμοποιούμενης παλαιότερης ἔκδοσης τοῦ J. Burnet (Ὁξφόρδη 1903), καί 3) ἀπό τή γραφή ὄλων τῶν κύριων χειρογράφων, ἐξαιτίας παρεμβάσεων ἀπό μεταγενέστερους γραφεῖς ἢ ἐκδότες, στήν προσπάθειά τους νά ἀποκαταστήσουν σημεῖα τοῦ κειμένου τά ὁποῖα παρουσιάζουν φθορές ἢ κενά.

Ὡς κύρια λογίζονται τά χειρογραφα τά ὁποῖα ἔχει ἐπιλέξει ὁ Dodds, πού ἐκπροσωποῦν καί τίς τρεῖς βασικές οἰκογένειες τίς ὁποῖες ἀναγνωρίζει ἡ νεότερη ἔρευνα ὅσον ἀφορᾶ τό κείμενο τῶν Πλατωνικῶν ἔργων, ὡς ἐξῆς:

B: Cod. Bodleianus Clarkianus 39 (ἀπό τό ἔτος 895), πού ἐκπροσωπεῖ τήν οἰκογένεια I.

T: Cod. Venetus, append, class. 4.1 (τοῦ 10ου αἰ.), πού ἐκπροσωπεῖ τήν οἰκογένεια II.<sup>29</sup>

W: Cod. Vindobonensis, suppl. gr. 7 (τοῦ 11ου αἰ.), πού ἐκπροσωπεῖ τήν οἰκογένεια III.<sup>30</sup>

Ἐπίσης, κάποιες σημαντικές ἀποκλίνουσες ἀναγνώσεις προσφέρει ὁ:

F: Cod. Vindobonensis, suppl. gr. 39 (τέλη 13ου μέ ἀρχές τοῦ 14ου αἰ.), ὁ ὁποῖος, κατά τούς Burnet καί Dodds, ἀντιπροσωπεύει μία ξεχωριστή παράδοση πού διαφοροποιεῖται καί ἀπό τίς τρεῖς προαναφερθεῖσες οἰκογένειες, διασώζοντας ὅμως ὀρισμένες ἀξιόλογες γραφές, πολλές ἀπό τίς ὁποῖες ἀπαντοῦν καί στήν ὕστερη κυρίως ἔμμεση παράδοση, καθὼς ἐπίσης καί στά σχετικά παπυρικά εὐρήματα.

Γιά τίς περιπτώσεις συμφωνίας (consensus) τῶν BTWF χρησιμοποιῶ τή συντομογραφία c. Γιά τίς μεταγενέστερες γραφές (διορθώσεις) πάνω σέ αὐτούς τούς τέσσερις βασικούς κώδικες χρησιμοποιοῦνται ἀντίστοιχα τά σύμβολα b, t, w καί f.

Τέλος, χρειάζεται νά γίνει ιδιαίτερη ἀναφορά στόν:

T: Cod. Vindobonensis, suppl. gr. 21 (τοῦ 14ου αἰ.). Ὁ Croiset, 102, θεώρησε ὅτι ὁ κώδικας αὐτός «διασώζει σέ πολλές περιπτώσεις τήν καλύτερη παράδοση». Ὡστόσο, σήμερα γίνεται δεκτό ὅτι ἀντιπροσωπεύει καί αὐτός κατά βάση τήν παράδοση τοῦ W, ἐνσωματώνοντας σέ αὐτήν καί διορθώσεις προερχόμενες ἀπό

---

<sup>28</sup> Θά πρέπει ἐπίσης νά ἐπισημάνω ἐδῶ τήν ὀφειλή μου καί στά ἄφθονα καί πολύτιμα σχόλια αὐτῆς τῆς ἔκδοσης, τά ὁποῖα εἶχα διαρκῶς ὑπόψη μου, δίχως νά κάνω ιδιαίτερη μνεῖα τούς κάθε φορά.

<sup>29</sup> Τούτη φαίνεται ὅτι κατάγεται ἀπό τόν ἀπολεσθέντα πρῶτο τόμο τῆς ἔκδοσης, τῆς ὁποίας ὁ δεύτερος τόμος εἶναι ὁ περίφημος A τοῦ Παρισιοῦ (cod. Parisinus 1807).

<sup>30</sup> Ἐδῶ θά πρέπει νά προστεθεῖ καί ὁ Palatinus Vaticanus 173 (= P) (ἐπίσης τοῦ 11ου αἰ.), ὁ ὁποῖος ἐμφανίζεται ὡς κοντινός συγγενής τοῦ W, καί προσφέρει ἐλάχιστες γραφές πού νά διαφέρουν ἀπό ἐκεῖνον.

τόν f, καθώς και όρισμένες άλλες καλές γραφές, οί όποϊες όμως όφείλονται μάλλον σέ διορθωτικές παρεμβάσεις του γραφέως: βλ. Dodds 55-6.

Θά πρέπει έδῶ νά αναφερθεϊ και ή μαρτυρία του Όλυμπιοδώρου (6ος αι.), του μοναδικου Νεοπλατωνικου ύπομνηματιστη, τό έργο του όποιου έχει διασωθεϊ (καταγεγραμμένο, όπως δηλώνεται στό βασικό χειρόγραφο που μάς τό παραδίδει, από κάποιον άκροατή των παραδόσεων του: από φωνής), και τό όποιο έχει έκδοθεϊ από τον L. G. Westerink (*Olympiodori In Platonis Gorgiam Commentaria*, Leipzig 1970· βλ. επίσης την άγγλική μετάφραση από τους R. Jackson, K. Lycos, H. Tarrant, *Olympiodorus' Commentary on Plato's Gorgias*, Leiden 1998). Τό κατά τά άλλα όχι ιδιαίτερα έμπνευσμένο ή διαφωτιστικό τουτο ύπόμνημα περιέχει γραφές οί όποϊες κατά κανόνα προσεγγίζουν περισσότερο προς εκείνες του F.

## ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

- CAF Th. Kock, *Comieorum Atticomm Fragmenta*, Lipsiae 1880-8.  
DK H. Diels & W. Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, 6. Auflage, Berlin 1951.  
Orph.fr. O. Kern, *Orphicorum Fragmenta*, Berlin 1922.  
TGF A. Nauck, *Tragicorum Graecorum Fragmenta*, 3. Auflage, Hildesheim 1964.  
B Cod. Bodleianus Clarkianus 39  
T Cod. Venetus, Append, class. 4.1  
W Cod. Vindobonensis, suppl. gr. 7  
F Cod. Vindobonensis, suppl. gr. 39  
C consensus τῶν BTWF b, t, w, f manus recentiores τῶν BTWF άντιστοίχως  
P Cod. Palatinus Vaticanus 173  
Par. Cod. Parisinus 1808  
T Cod. Vindobonensis, suppl. gr. 21  
Xe manus correctoris  
Xec e correctione  
Xmg in margine  
OI. Olympiodorus, *In Platonis Gorgiam Commentaria*  
OI.λ Olympiodori lemmata  
OI.π Olympiodori paraphrasis